

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

**Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ
ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
Development of a teenage creativity in the educational process of a general
secondary education institution
на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки

освітньо-професійної програми
Педагогіка середньої освіти

Золотогурська Світлана Михайлівна

Науковий керівник: доктор педагогічних
наук, професор Ягоднікова Вікторія
Вікторівна

Рецензент: доктор педагогічних наук,
доцент Муковіз Олексій Павлович

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
педагогіки та освітнього
менеджменту

№ ___ від _____
Завідувачка кафедри
_____ **Неля КУЗНЄЦОВА**

Захищено на засіданні ЕК

протокол № ___ від _____

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____ **Тетяна ОСИПОВА**

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена дослідженню розвитку креативності підлітка в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти. У першому розділі розглянуто теоретичні засади поняття креативності та проаналізовано особливості розвитку креативності в освітньому процесі. У другому розділі описано процедуру організації емпіричного дослідження стану розвиненості креативності підлітків та проаналізовано його результати. У третьому розділі подано форми і методи розвитку креативності в освітньому процесі і розроблено методичні рекомендації щодо розвитку креативності підлітків.

Ключові слова: креативність, розвиток креативності, підліток, освітній процес, педагогічні умови, методичні рекомендації щодо розвитку креативності.

SUMMARY

The work is devoted to the study of the development of creativity of a teenager in the educational process of a general secondary education institution. The first chapter examines the theoretical foundations of the concept of creativity and analyzes the peculiarities of the development of creativity in the educational process. The second chapter describes the procedure for organizing an empirical study of the state of creativity development of teenagers and analyzes its results. The third chapter presents the forms and methods of creativity in the educational process and developed methodical recommendations for the development of creativity of teenagers.

Keywords: creativity, creativity development, adolescent, educational process, pedagogical conditions, methodical recommendations for creativity development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ....	7
1.1. Аналіз поняття креативності.....	7
1.2. Особливості розвитку креативності в освітньому процесі.....	18
Висновок до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ	
ПІДЛІТКА.....	28
2.1. Опис методик дослідження.....	28
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	31
Висновок до 2-го розділу.....	39
РОЗДІЛ 3. ФАКТОРИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В	
ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	41
3.1. Форми і методи розвитку креативності в освітньому процесі.....	41
3.2. Методичні рекомендації розвитку креативності підлітків.....	47
Висновок до 3-го розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку креативності набуває особливої актуальності в світі, де важливіше не лише накопичення знань, але й їхнє креативне та нестандартне використання. Сучасна особистість, яка вирізняється високим рівнем креативності в змозі мислити, прогнозувати та ініціювати незвичайні рішення у різних сферах життя.

Враховуючи стрімкі зміни в суспільстві, новий тип освіти визначається створенням умов для учнів як суб'єктів діяльності, креативно розвинутих особистостей. Такий підхід сприяє виникненню соціального запиту на наукові дослідження та психологічну практику з розвитку креативності школярів.

Проблема розвитку креативності підлітків стає предметом уваги як теоретиків, так і практиків у галузі педагогіки. Завдяки широкому спектру досліджень, як загальних теоретичних аспектів, так і конкретних аспектів творчих здібностей, вже пройдено значний шлях у вивченні розвитку креативності. Зокрема, дослідженням цієї проблеми займалися такі науковці, як М. Гнатко, О. Григоренко, Є. Корсунський, А. Руденко, В. Тютюнник та інші. Зауважимо, що розвиток креативності визнається критично важливим для сучасного суспільства і освіти, а вивчення проблем цієї області є актуальним завданням для наукових досліджень і практичної реалізації.

Сучасна педагогічна наука в Україні докладно досліджує креативність з різних поглядів. Фахівці звертають увагу на проблеми формування та розвитку креативних здібностей у підлітковому віці і результати їх досліджень можна знайти у працях таких вітчизняних авторів, як Є. Гергель, І. Булах, В. Клименко, О. Литовченко, Н. Пов'якель, Т. Розова та ін.

Отже, українські вчені зробили значний внесок у вивчення креативності, розкриваючи різні аспекти цього явища та надаючи практичні висновки для розвитку та виховання креативних здібностей у різних вікових груп. Разом з тим, на теперішній час немає ґрунтовних досліджень, присвячених вивченню

особливостей розвитку креативності підлітків в освітньому процесі. Це обумовлює вибір теми нашого дослідження «Розвиток креативності підлітка в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти».

Об'єкт дослідження – креативність підлітків.

Предмет дослідження – розвиток креативності учнів в освітньому процесі.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження розвитку креативності підлітків, розробка методичних рекомендацій щодо розвитку креативності підлітків.

Відповідно до мети визначено **завдання**:

1. На основі аналізу науково-педагогічної літератури розкрити сутність поняття «креативності».
2. Визначити особливості розвитку креативності учнів-підлітків.
3. Провести емпіричне дослідження стану розвиненості креативності підлітків.
4. Розробити методичні рекомендації щодо розвитку креативності підлітків.

База дослідження. Дослідження здійснювалась на базі загальноосвітнього закладу «Одеський ліцей № 44 Одеської міської ради» у кількості 30 осіб: хлопців – 15, дівчат – 15.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація психологічної, педагогічної літератури; емпіричні – спостереження, методика Ф. Вільямса.

Теоретичне значення дослідження визначається його актуальністю, а також висновками як загальнотеоретичного, так і практичного характеру. Значимість роботи визначається тим, що в ній зроблена спроба проаналізувати розвиток креативності підлітків. Результати дослідження можна буде використати під час викладання психологічних, соціальних, педагогічних дисциплін.

Практичне значення дослідження визначається розробкою методичних рекомендацій щодо розвитку креативності підлітків.

Апробація результатів дослідження: тези:

Золотогурська С. М. Особливості розвитку креативності підлітків в освітньому процесі. INNOVATIVE DEVELOPMENT OF SCIENCE, TECHNOLOGY AND EDUCATION: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (18-20 січня 2024 р.) м. Ванкувер, Канада, 2024. С.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 2 таблиці, 1 діаграма, списку використаних джерел, що включає 50 позицій. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ

1.1. Аналіз поняття креативності

В контексті докорінного реформування системи освіти в Україні, що спрямовано на інтеграцію в європейське суспільство, велика увага приділяється важливим аспектам освітнього процесу у загальноосвітніх закладах.

Важливі освітні документи, серед яких Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція Нової української школи актуалізують необхідність оновлення освітнього процесу, у якому в дітей формуються важливі вміння та компетентності. Це зумовлено тим, що сучасні учні повинні не лише вміти логічно розв'язувати проблемні ситуації, але й мають вміти використовувати у практичному житті сучасні комп'ютерні технології та творчо розв'язувати завдання будь-якого рівня складності, знаходити оригінальні та нестандартні рішення проблемних педагогічних ситуацій.

На теперішній час креативність є вагомим фактором розвитку особистості підлітка. Як відомо, в умовах Нової української школи велика увага педагогів приділяється розвитку творчого мислення в школярів, вмінню знаходити нестандартні рішення для проблемних ситуацій, вмінню висловлювати свою думку тощо. У цьому контексті важливо різносторонньо проаналізувати поняття креативності для того, аби в подальшому проаналізувати фактори її реалізації в освітньому процесі. Перш за все, стверджуємо, що визначення креативності можна трактувати у різних наукових галузях. Важливо проаналізувати його у контексті педагогіки.

В освітньому просторі активно використовується термін «креативність». На нашу думку, В. Рибалки його трактування стосується особистісної сфер індивіда, адже науковець стверджує що «креативність» реалізується у процесі створення та витворення чогось, про що людина не думала і їй вдається

сформувати щось таке, що раніше було неприйнятним для цього світу і не реалізовувалося іншими. Звичайно, таке трактування містить філософський контекст, адже у цьому випадку людина осмислює своє «творіння» і аналізує його новизну, доцільність, функції тощо. Відповідно, індивід не просто створює щось нове, але й здійснює детальний аналіз щодо витвору [40, с. 56]

Крім цього, схоже визначення поняття «творчість» пропонує дослідниця О. Махлай. Науковець висуває думку про те, творчість є геніальною властивістю людини, яка «полягає в можливості робити щось свіже, як неупереджене (ніколи не знайоме раніше), і, наприклад, особисте (яке вже є, але людина робить його сама, не спираючись на шаблони)» [26, с. 140]. У цьому контексті слід підкреслити, що фахівець з психології Т. Башук висловлював подібну думку, стверджуючи, що творчість є когнітивним процесом, який стає причиною формування нового та нестандартного підходу до проблемної ситуації. Він наголошував на тому, що творчість часто асоціюють лише із винахідниками, поетами, митцями та науковцями, але його переконання полягало в тому, що творчість охоплює набагато ширший спектр професій і діяльностей [2, с. 152].

Незважаючи на детальні та ґрунтовні дослідження, концептуальне уточнення щодо терміну «креативність» залишається неоднозначним. Як зазначено вище, у науковій літературі все частіше використовується термін «креативність» як синонім до лексеми «творчість». Цікаву думку щодо цього висуває О. Антонова. Дослідниця стверджує, що ці два поняття мають конкретні відмінності і не слід використовувати їх як взаємозамінні. Науковиця припускає, що творчість є більш широким поняттям, яке використовується у різних галузях у той час, як креативність має вузьке значення і використовується частіше по відношенні до розвитку індивіда, його особистісних якостей тощо [1, с. 16].

Як бачимо, поняття «творчість» і «креативність» різняться у значенні і використовуються стосовно різних галузей. У цьому контексті О. Антонова стверджує, що креативність може бути узагальненою як здатність генерувати інноваційні та оригінальні ідеї [1, с. 16]. Враховуючи дискусію стосовно поданих

термінів у науковому середовищі, важливо проаналізувати дані терміни для їх уточнення та розуміння.

У словнику іноземних слів креативність [англ. creative – творчий; лат. creatio (creationis) – створення] тлумачиться як «творчий» [42, с. 345]. У психологічній енциклопедії креативність описується як міра творчого потенціалу, яка виявляється через вираження здібностей до творчої діяльності в різних аспектах мислення, спілкування та конкретних видів виявлення своєї індивідуальності та конкретних вмінь та ідей. Це відносно стійка характеристика особистості, яка відображає не лише наявність творчого обдарування, але й його рівень прояву в конкретних життєвих ситуаціях. Креативність виявляється не тільки у творчому мисленні, але і у вмінні висловлювати свої ідеї, ефективно спілкуватися та проявлятися в конкретних сферах діяльності. Важливою особливістю цього психологічного аспекту є його стабільність, що свідчить про те, що креативність є визначальною рисою особистості, яка не тільки проявляється в окремих ситуаціях, але й визначає підходи та дії впродовж тривалого часу. Це визначення креативності вказує на багатогранність її прояву і підкреслює, що це не лише здатність до творчого мислення, але й комплексний розвиток творчих здібностей у різних сферах особистісного вираження та діяльності [26, с. 181].

В енциклопедії освіти зазначено, що креативність – це творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні з іншими людьми.

Креативного індивіда зазвичай відрізняє інтерес і підвищена чутливість до всього складного, незвичного, відкритість до нового досвіду уміння вбачати проблеми в тому, що ін. здається. В енциклопедії освіти вказано, що дітей з високим інтелектом і низькою креативністю вся енергія спрямована на досягнення успіхів у навчанні, а невдачі вони сприймають як катастрофу. Такі діти не зважуються ризикувати, неохоче висловлюють власну думку, воліють відповідати на вже поставлені запитання. Вони замкнуті, нетовариські, ізольовані в колективі, тривожні. Найгірша ситуація у дітей з низьким інтелектом

високою креативністю. Вони відчують постійний конфлікт між власним уявленням про світ і вимогами школи, і вони неспроможні виконувати завдання, страждають від комплексу меншовартості, нездатні концентрувати увагу, бояться оцінки своєї поведінки з боку ін., ізольовані в групі. Таким дітям добре тільки тоді, коли вони можуть поводитись відповідно до власного ритму діяльності і власної фантазії.

Креативність дитини залежить не тільки від її особистісних якостей, а й від умов виховання в сім'ї та навчання. Вважається сприятливим для розвитку креативності наявність у дитини молодшого брата чи сестри з невеликою різницею у віці, для яких можна було б придумувати ігри. Установлено також, що батьки креативних дітей відзначаються антиконформізмом, незалежністю від суспільних умовностей і упереджень, вони позитивно ставляться до життя, люблять свою роботу, енергійні й динамічні, їхнє ставлення до дітей позбавлене авторитарності та надмірної опіки, в сім'ї цінується безпосередність, культивується почуття відповідальності. Щоправда, тут нерідко спостерігається певна емоційна дистанція між батьками й дітьми.

Креативність особистості може зростати за умов спеціального навчання, спрямованого на посилення незалежності, відкритості щодо нового досвіду, чутливості до проблем, культивування творчих потреб. Розвитку творчого мислення сприяють ситуації незавершеності й відкритості (на відміну від жорстко заданих і контрольованих); заохочування до запитань; стимулювання незалежності й відповідальності; наголос на самостійних спостереженнях, почуттях і узагальненнях; увага до інтересів дітей з боку дорослих і ровесників [13].

Аналогічне трактування можна знайти у педагогічному словнику. Креативність тлумачиться як творчі можливості та здібності людини, що можуть проявлятися у різних аспектах: мисленні, почуттях, спілкуванні та конкретних видів діяльності. Вона визначає як особистість в цілому, так і окремі її аспекти, а також продукти творчої діяльності та процес їх створення. Креативність розглядається як ключовий і, в певному розумінні, незалежний фактор

обдарованості, який рідко відображається у тестах інтелекту та академічних досягненнях. Визначальним є не тільки критичне ставлення до нового з позиції існуючого досвіду, але й сприятливість до нових ідей [42, с. 269].

Різноманітність проявів креативності може виявлятися в різних сферах діяльності та з різною інтенсивністю; це обумовлено не тільки варіативністю засобів реалізації, але й походженням, рівнем усвідомлення та стійкістю цього явища. Креативність виступає як ключовий фактор інноваційно-творчої діяльності, надаючи їй унікальний стиль виконання, який можна охарактеризувати як творчий [29, с. 245].

У сучасному світі не визначено, чи креативність є самостійним явищем, чи результатом наукової структури. Також невідомо, чи слід розглядати креативність як автономний процес розвитку особистості чи як складну взаємодію інших психологічних процесів. Це питання залишається невирішеним для подальших досліджень та обговорень у галузі сучасної психології. Таким чином, дослідження креативності залишається актуальним завданням у наш час.

На нашу думку, сьогодні креативність є однією з визначальних характеристик особистості, через яку людина реалізує свої прагнення та виражає своє бачення світу, здобуває досягнення та створює щось нове. Процес розвитку креативності відбувається внаслідок набуття життєвого досвіду, подолання різноманітних труднощів, що виникають перед особистістю у зв'язку з об'єктивними чи суб'єктивними факторами. Сама креативність проявляється індивідуально в кожній особистості внаслідок цієї взаємодії з різноманітними впливами, що формують унікальний внутрішній світ і погляд на навколишнє середовище через творчий вираз.

Вперше термін «креативність» було використано у роботі психолога Д. Сімпсона у 1922 році. Вчений визначав дане поняття як здатність людини відмовлятися від стереотипних методів мислення, наголошуючи на тому, що це «здатність руйнувати загальноприйнятий та звичайний порядок виникнення ідей під час мислення» [33, с. 23]. За цим визначенням, креативність є здатністю

розглядати мислення та дії особистості з іншого боку, виходячи за межі традиційних шаблонів та знаходячи нестандартні рішення. Таким чином, це поняття стає ключовим для розуміння творчого процесу.

Один із найвідоміших серед творців теорій креативності – американський психолог Е. Торренс, який розпочав свої дослідження у галузі креативності ще в 1958 році і віддав присвятив цій темі все своє життя. Е. Торренс визначав креативність як складний процес, що включає в себе ряд етапів: розпізнавання проблем, виявлення дефіциту знань, розпізнавання їхньої невідповідності, виявлення дисгармонії та інших аспектів; фіксації цих проблем; активного пошуку рішень для наведених проблем і висування гіпотез; проведення перевірок, коригувань і повторних перевірок гіпотез; формулювання остаточних результатів. Е. Торренс присвятив свою кар'єру розумінню та розвитку процесу креативності, надаючи вагомий внесок у вивчення цієї важливої області психології. Параметри креативності, визначені Е. Торренсом, включають такі характеристики, як легкість (швидкість виконання завдань), гнучкість (кількість переключень між різними об'єктами під час відповідей), оригінальність (унікальний характер виконання завдань) та точність (дотримання точності у виконанні завдань). У цьому контексті Е. Торренс подає образне визначення терміну: «Креативність – це значить копати глибше, дивитися краще, виправляти помилки, розмовляти з кішкою, пірнати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє» [49].

Варто підкреслити, що важливі відкриття у галузі креативності здійснили американські дослідники П. Баррон та Д. Харрінгтон, які описали дане поняття у контексті психології та розвитку різносторонньої особистості. Протягом тривалих досліджень та аналізу особистості дані науковці висунули тезу про те, що креативність, насамперед, слід розглядати як здатність адаптуватися до нових соціальних вимог та вмінь [32, с. 90]. Цей аспект дозволяє визнавати на свідомому чи підсвідомому рівні щось нове в житті, а також генерувати ідеї та ефективно вирішувати завдання, використовуючи автономні, нестандартні

методи мислення. Вчені стверджують, що важливою рушійною силою креативності є бачення і мотивація автора. Важливі характеристики цього процесу включають своєрідність, актуальність проблеми тощо.

Саме поняття креативності може застосовуватися в різних сферах і напрямках діяльності, серед яких поетична креативність, малювання, музика, формулами в математиці чи нестандартне вирішення завдань у фізиці та хімії. Важливими аспектами цього процесу є порівняння результатів, аналіз завдань, інновації в різних сферах [32, с. 90].

Л. Ткаченко розглядає креативність як інтелектуальну здатність генерувати новаторські ідеї. При цьому він стверджує, що креативність є еволюційним досвідом, спрямованим на творення та використання зовнішнього середовища, а також на здатність проявляти нові ідеї незалежно від віку, статі, життєвих цінностей, поведінки, поглядів, обмежень, життєвого досвіду тощо [45].

Зважаючи на трактування різних науковців, пропонуємо таке визначення: «Креативність – це здатність створювати принципово нові ідеї та знаходити оригінальні рішення. У сучасному світі вона є однією з важливих аспектів особистості людини. На нашу думку, в освітньому контексті вона проявляється не лише як здатність вирішувати завдання, аналізувати проблемні ситуації, але креативність реалізується як спроможність переосмислювати та вирішувати їх унікальним способом.

Крім цього, креативність можна розглядати як:

- *творення чогось нового, використовуючи наявне* – у цьому контексті це визначається як вміння перетворювати існуючі ідеї чи концепції в щось нове та унікальне, використовуючи свій творчий потенціал;

- *унікальне поєднання відомих елементів* – креативність проявляється у здатності комбінувати відомі складові так, щоб створити щось нове;

- *вирішення проблем за допомогою абсолютно нових та нестандартних підходів* – креативна особистість володіє унікальним підходом до вирішення проблем, шукаючи неординарні рішення та використовуючи новаторські стратегії;

• *вміння створювати взаємозв'язки між ідеями* – креативність включає в себе здатність бачити взаємозв'язки між різними ідеями, концепціями чи галузями знань. Яскравим прикладом цього є міждисциплінарні уроки, коли під час одного заняття може подаватися матеріал з української мови та математики, географії та англійської мови тощо. Це свідчить про те, що вчитель побачив зв'язок між певними темами даних дисциплін і творчо втілив у життя нестандартний урок;

• *відмова від шаблонного способу мислення* – креативні люди уникають стереотипного мислення і готові дивитися на проблемні ситуації, використовуючи нестандартний підхід. До прикладу, в шкільному середовищі це реалізується у виборі нетрадиційних методів роботи з учнями та дискусійних ситуацій, у яких школярі можуть відійти від стереотипного мислення. У цьому випадку вчитель повинен стимулювати учнів до того, щоб вони висловлювали власні думки та бачення, як вирішити проблемну ситуацію.

• *гнучкість і оригінальність в підходах* – у цьому випадку креативність передбачає гнучкість у вираженні ідей та оригінальність в підходах до рішення завдань;

• *схильність до аналізу та синтезу інформації* – креативна особистість вміє розкласти проблему на складові частини (аналіз) і об'єднувати їх в новий, цілісний контекст (синтез). Як відомо, неправильний підхід до вирішення проблемної ситуації зумовлений тим, що рішення намагаються прийняти миттєво. Тим не менш, правильний варіант слід докладно обдумати та проаналізувати. В умовах Нової української школи вчителі намагаються створити такі умови, аби розвивати у школярів критичне мислення. Вони повинні не лише давати відповідь на запитання, але й обґрунтувати її, пояснити, чому школярі розуміють саме такий варіант як оптимальний, відкидаючи інші;

• *інтуїтивне відчуття правильного напрямку думки* – креативність передбачає вміння на інтуїтивному рівні розуміти, як вибрати правильний шлях чи підхід у процесі вирішення проблемної ситуації. Це може виявитися у здатності проникливо відчувати, яка ідея чи підхід виглядає найбільш

переконливими в конкретному контексті. Креативні особистості завдяки інтуїції можуть ідентифікувати той напрямок мислення або той варіант рішення, який має найвищий потенціал для досягнення поставленої мети чи вирішення проблеми. Це внутрішнє відчуття може ґрунтуватися на досвіді, аналізі ситуації та, навіть, творчому спрямуванні. Важливою є здатність розпізнавати й довіряти цьому інтуїтивному відчуттю, оскільки воно може привести до новаторських ідей та ефективних рішень. Такий аспект креативності дозволяє особистості виявляти унікальні підходи і рішення, що виходять за межі традиційних образів мислення.

- *здатність генерувати велику кількість ідей* – креативність виражається у здатності особистості пропонувати велику кількість різноманітних ідей та рішень, які виходять за межі стандартних та звичайних підходів. Цей процес їх різноманітність, оригінальність та новаторство. Креативні люди проявляють гнучкість та володіють здатністю виявляти та обирати ідеї, які найбільше відповідають поставленим завданням, а їхні концепції можуть приводити до неочікуваних та інноваційних рішень. Креативність також передбачає інтуїтивне відчуття правильного напрямку думки, яке дозволяє вибрати оптимальний шлях чи підхід у вирішенні проблем;

- *здатність до нового, неочікуваного тлумачення проблеми чи ситуації* – це виявляється в здатності особистості дивитися на конкретну ситуацію з несподіваного інноваційного погляду. Це передбачає зміщення фокусу або переосмислення проблеми таким чином, щоб відкрити нові можливості для її розуміння чи вирішення. Креативні люди здатні виявляти незвичайний підхід до аналізу проблем та сприймання ситуації. Вони можуть використовувати уяву, емпатію та нестандартне мислення, щоб долучити нові аспекти до вже відомого. Це може включати в себе перегляд ситуації з іншого боку, виділення непомічених раніше деталей чи врахування різних перспектив. Важливою частиною цього процесу є готовність до відмови від традиційного або стандартного способу мислення. Креативність вимагає від особистості використання нового досвіду, навіть, якщо це може здатися неординарним чи

неочікуваним. Це може виявлятися у здатності побачити можливості в тому, що інші сприймають як труднощі чи обмеження. Такий підхід дозволяє креативним людям не лише реагувати на проблеми, але і перетворювати їх у нові ідеї та нестандартні рішення [12, с. 13].

Креативність має вирішальне значення в бізнесі, науці, освіті, культурі, мистецтві, політиці – у всіх сферах життя, де конкуренція висока і деякі відмінності можуть визначити успіх. Креативна особистість розуміє, що для створення нової ідеї або вирішення складного завдання може бути потрібно додати або змінити лише одну деталь, придумати щось абсолютно нове або переосмислити звичайне. Така особистість може діяти напроतिвагу усталеним стереотипам і знаходити способи перегляду статичних систем у динамічний спосіб.

Л. Лисенко трактував поняття креативності як фактор розвитку та використання різних інструментів для модифікації своїх власних психологічних здібностей чи можливостей інших осіб. За словами науковця, у кожної людини є унікальний внутрішній світ, який відзначається здатністю сприймати та відтворювати навколишнє середовище крізь призму власної індивідуальності, проявляти творчу сутність та творчий потенціал. Вчений стверджує, що розвиток креативності особистості відбувається протягом усього її життя і вона є одним із найважливіших критеріїв особистості [21, с. 269].

Крім цього, креативність В. Моляко припускає, що креативність є вродженою характеристикою особистості, яка присутня з самого народження. Це найвищий прояв активності особистості та ключова риса її характеру. Здатність до креативності дозволяє людині виражати свій внутрішній світ, вносячи в нього зміни. Розвиток особистості передбачає появу нових психічних формацій у діяльності суб'єкта. Коли школяра освоює ці психічні новоутворення, його особистість стає більш складною і відбувається розгортання внутрішнього плану, який притаманний кожній людині. Розвиток вищих психічних функцій в учня відбувається тільки в контексті його участі в соціальних відносинах, що зумовлено генезисом, активністю особистості та особливостями навчально-

виховного процесу. Процес опосередковування відіграє ключову роль у розвитку вищих психічних функцій. Це передбачає, що учень освоює культурні засоби через власну форму особистісної активності [18, с. 25].

Цікавим аспектом для вивчення є ствердження О. Войтенко, що креативність може проявлятися в різних сферах діяльності в однієї особи. Наприклад, науковець, який не може виявити свій потенціал в науці, може виявити високі організаторські та педагогічні здібності або проявляти обидві властивості одночасно. Крім того, креативність в розумінні даного контексту розглядається не як єдиний фактор, але як сукупність різноманітних навичок та здібностей, кожна з яких може виявлятися в різних формах у конкретної особистості.

У зв'язку з цим для педагога важливо розглядати всіх учнів як потенційних творчих особистостей і його завдання полягає в тому, щоб визначити та розвивати їхні унікальні творчі здібності. Педагог має прагнути виявити та розкрити креативність в кожного учня, спрямовуючи їхні зусилля на вдосконалення цих навичок [6, с. 18].

Вивчення теоретичних аспектів розвитку креативності особистості дозволяє констатувати той факт, що вона виступає не лише як психологічне, але і як педагогічне явище. Це обґрунтовується тим, що активність особистості та її результативність залежать від механізмів, що сприяють розвитку креативності.

Отже, на сучасному етапі розвитку педагогіки креативність визнається як характеристика особистості, яка не лише передбачає здатність до творчості, але і представляє комплекс інших властивостей особистості. Розуміння креативності як властивості особистості розширюється за допомогою особистісного підходу, який розглядає цю характеристику як явище, що постійно розвивається.

1.2. Особливості розвитку креативності підлітків в освітньому процесі

Підлітковий вік є ключовим етапом у загальному процесі розвитку особистості, де відбувається формування певних аспектів характеру та структури діяльності школяра. Цей період визначається активним розвитком пізнавальних процесів, в результаті якого встановлюються основи свідомого поведінкового вибору та розвивається загальна орієнтація у моральних уявленнях та соціальних установках.

Важливі зміни в особистісному розвитку відбуваються малопомітно самого учня та його оточення. Підлітковий вік є часом активного розвитку мислення, пам'яті та усвідомлення навколишнього світу. Цей період сприяє формуванню цілісного уявлення про життєве та освітнє середовище, розширенню меж уяви та розгортанню діапазону суджень. Когнітивний розвиток в підлітковому віці включає розвиток абстрактного мислення, логічної пам'яті та використання метакогнітивних навичок, які пов'язані із стилем інтелектуальної діяльності. Ці фактори значно впливають на зміст думок підлітка та його здатність до моральних суджень.

У контексті освітнього середовища креативність – це важлива риса особистості школяра, що проявляється під час творчого процесу, виражається у здатності генерувати різноманітні, суспільно значущі та оригінальні ідеї та ефективні способи їх використання. Важливо звернути увагу на те, щоб навчальний матеріал був пов'язаний з життєвим досвідом і щоб креативність розвивалася у процесі аналізу життєвих ситуацій та проблем, пов'язаних з щоденними діями, ситуаціями тощо. Це також реалізується як здатність знаходити нестандартні рішення у складних ситуаціях. Креативність реалізується лише в сприятливому середовищі та може досягати високого рівня у різних сферах людської діяльності протягом усього життя [22, с. 26].

В. Паламарчук стверджує, що підлітковий вік представляє собою особливий етап, оскільки розвиток ключових аспектів креативності у школяра, серед яких таких креативне мислення, фантазія, уява та грамотність – перебувають на етапі активного розвитку. Варто відзначити, що підлітки характеризуються високою пізнавальною активністю та появою нових мотивів навчання, що сприяє їх

здатності до самостійної творчої роботи та інтенсивному розвитку креативного мислення. Цей аспект впливає на всі інші процеси пізнання та загальний інтелектуальний розвиток. Крім того, у підлітковому віці відбуваються значущі зміни у розвитку самосвідомості та активності у становленні особистості [34, с. 36].

Припускаємо, що у цьому віці розвивається не лише технічна сторона творчості, але і здатність висловлювати свої унікальні думки та ідеї. Підлітки, знаходячись в пошуку власної ідентичності, часто виявляють інтерес до різних видів мистецтва: літератури, танців, музики та інших творчих сфер. Здатність підлітків до абстрактного мислення, поєднана з активністю в експериментуванні, робить їх особливо піддатливими для розвитку креативних навичок. Важливо підтримувати їх цікавість та заохочувати можливість самовираження через творчість. Шкільні програми та позашкільні заходи можуть стимулювати розвиток креативності, надаючи підліткам можливість експериментувати, виражати свої уявлення та сприяти розвитку їхнього творчого потенціалу. Також важливо враховувати індивідуальні схильності та інтереси кожного підлітка, щоб сприяти оптимальному розвитку його креативних здібностей.

Для розвитку креативності підлітків в освітньому процесі важливо створювати максимальні можливості для їхнього самовираження у творчості, використовуючи при цьому різноманітні завдання. Початковий етап розвитку креативності повинен включати в себе завдання, що впроваджуються в програмний навчальний матеріал з різних предметів, а також можливість роботи зі спеціально розробленими системами завдань.

Процес оволодіння творчим досвідом і характерними для нього факторами сприяє розвитку у підлітків здатності модифікувати вже існуючі стереотипи мислення. Це вміння дозволяє їм відмовлятися від усталених шаблонів та створювати нові підходи до осмислення як раніше вивченого, так і нового матеріалу. Такий підхід покликаний сприяти активному розвитку креативних здібностей, роблячи освоєння навчального матеріалу більш глибоким і цікавим для учнів.

Розглядаючи сучасний стан шкільної освіти, можна зауважити, що традиційний підхід до навчання спрямований на отримання підлітками знань, умінь і навичок шляхом репродуктивного засвоєння навчального матеріалу, що активізує пам'ять і розвиває мислення. Важливо відзначити, що навички продуктивного та креативного мислення також виникають як результат репродуктивного засвоєння, що, по суті, є основою будь-якої творчості, включаючи конкретні знання, навички і уміння. Це положення є ключовим для ефективного розв'язання завдання креативного розвитку у процесі навчання, адже базовий зміст освіти повинен бути не лише якісно засвоєний, але й сприяти розвитку креативної грамотності.

Процес розвитку креативного потенціалу підлітків має свої особливості, які переважно визначаються віковими змінами у характері та поведінці особистості. Підлітковий період є важливим кризовим етапом, що пов'язаний з інтенсивним розвитком всіх компонентів особистості, яка характеризується значущими фізіологічними змінами, пов'язаними зі статевим дозріванням. У цей період формується світогляд особистості – система поглядів на навколишній світ, на саму себе та на інших людей. Характерною рисою є відчуження від дорослих і підвищення авторитету серед однолітків. Також саме на цьому етапі виникає бажання порівнювати себе з однолітками [9, с. 6].

Характерною рисою цього періоду є активний розвиток навичок взаєморозуміння та взаємодії, де дружба між підлітками виникає на основі взаємної привабливості, психологічної сумісності або спільних інтересів. Ці фактори сприяють розвитку приятельських відносин, а також розвивають важливі почуття особистості школярів, серед яких співпереживання та співчуття. З нашого погляду, саме ці унікальні особливості створюють сприятливе середовище для творчої діяльності в групах, які формуються за ініціативою самих дітей [9, с. 6].

О. Дунаєва висуває думку про те, що чителю важливо використовувати ці особливості для успішної організації творчих завдань, спрямованих на спільне творення та взаємопідтримку учнів. Спільні інтереси та психологічна сумісність

можуть служити міцним фундаментом для групових проєктів і сприяти позитивній соціальній взаємодії підлітків. У такому контексті уроки можуть стати не лише засобом передачі знань, але й простором для розвитку та виявлення творчого потенціалу кожного учня. Фактично, у процесі розвитку креативності вчителів необхідно врахувати зацікавлення учнів і створювати навчальний матеріал, основою якого були б різні аспекти зацікавлень школярів. У підлітковому віці учні здатні швидко засвоювати нові знання з різних предметів, вони мають активну життєву позицію, що, в свою чергу, зумовлює зацікавленість у різних наукових та творчих галузях [11, с. 45].

Вважаємо, що заклади загальної освіти повинні розвивати різносторонню особистість, яка була б реалізованою у різних сферах життя і прагнула пізнавати нове. У цьому контексті важливо, насамперед, не подавати теоретичні поняття і засвоювати їх на шкільній практиці, але розробляти проблемні ситуації, використовувати дискусії, де підлітки могли б висловити нестандартні погляди, аргументувати власні думки. Перш за все, в такому освітньому середовищі в учнів будуть розвиватися навички спілкування та критичного мислення. Вони не просто будуть використовувати навчальний матеріал, але аналізувати його в контексті життєвого досвіду.

Як наслідок, сучасна система освіти потребує додаткових реформ для того, щоб, насамперед, розвивати креативність та творчий потенціал учнів. Припускаємо, що у підлітковому віці школярі здатні швидко засвоювати інформацію та знання, але лише у тих сферах, у яких вони зацікавлені. Відповідно, доцільно було б скоротити кількість предметів і дати підліткам можливість вибору серед «необов'язкових дисциплін».

Варто підкреслити, що в підлітковому віці учні прагнуть пізнати себе, вони здатні до рефлексії та самооцінки. Як правило, такі школярі розуміють свої сильні та слабкі сторони, але не прагнуть покращувати те, що їм не вдається. Крім цього, процес самопізнання, як правило, настільки поглинає підлітків, що вони можуть втратити інтерес, навіть, до того матеріалу, який раніше був цікавим для них. Тим не менш, у них спостерігається енергетичний потенціал,

який вони змушені реалізувати у конкретній діяльності. У такому випадку слід створити сприятливе освітнє середовище для того, щоб зацікавити школярів, адже у цьому віці багато школярів можуть потрапити під негативний вплив і реалізувати свій потенціал у неправильному руслі. Науковці стверджують, що розвиток креативності підлітків відбувається під час спілкування та взаємодії з однокласниками та педагогами. Як зауважив Н. Макаренко, «діти підліткового віку реалізують себе та свій потенціал у спілкуванні чи діяльності» [16, с. 409].

Розвиток креативності в підлітковому віці є результатом специфічної соціальної ситуації, в якій відбувається особистісний розвиток. Цей процес не є вродженим, але визначається конкретними умовами навчання та життєвим середовищем. Однією з ключових рис цього періоду є активне професійне самовизначення, в якому значущу роль відіграють індивідуальні інтереси. На жаль, не у всіх старшокласників ці інтереси є стійкими, так як їх психічний стан може бути мінливим.

Особливість, що визначає умови розвитку креативного потенціалу старшокласників, полягає у взаємодії з двома системами соціального оточення. Перш за все, великий вплив на особистість школяра мають однолітки, з іншого боку – дорослі також здатні передавати власні цінності, навички та вміння. Тим не менш, дані системи досить часто переплітаються у конфліктні відносини, які стосуються змісту та норм, що регулюють їхню діяльність. Взаємини з однолітками зазвичай будуються на засадах партнерства та керуються нормами рівноправ'я. Взаємодія з товаришами може сприяти більш ефективному задоволенню інтересів та потреб підлітка, але іноді стає причиною віддалення від школи та родини [10, с.45].

Висуваємо думку про те, що у підлітковому віці багато школярів об'єднуються у групи за інтересами. У цьому контексті варто зазначити, що атмосфера в колі однолітків є досить сприятливою для розвитку та розвитку креативності, адже школярі зацікавлені в тому, щоб співпрацювати з колегами, дискутувати з ними та висловлювати власні думки, які досить часто можуть відрізнятись від поглядів інших. Вважаємо, що для розвитку креативності у

цьому віці доцільно використовувати групову роботу, яка не повинна бути самоціллю і використовуватись суто для того, аби опрацювати навчальний матеріал. Її треба проводити систематично, розвиваючи ініціативу підлітків та використовуючи творчі методи роботи. Збереження та розвиток креативного потенціалу підлітків можливі завдяки застосуванню креативних методів навчання та включенню їх до проблемних діалогів, що охоплюють пізнавальні інтереси старшокласників. Це допомагає уникнути зниження зацікавлення у навчанні. Важливу роль у цьому процесі відіграють авторські програми, які враховують вікові особливості та креативні можливості учнів.

Активна участь у дискусіях також сприяє розвитку навичок комунікації, уміння слухати та висловлювати власні думки. Цей процес не лише сприяє вдосконаленню креативного мислення, але і стимулює співпрацю та взаєморозуміння між учнями. Залучення старшокласників до активної обговорення різноманітних тем сприяє розширенню їхнього кругозору та розвитку критичного мислення. Як наслідок, дискусії є важливим інструментом для розвитку креативності та підтримки позитивного соціального середовища в освітньому процесі [27, с. 37].

Розвиток креативності може відбуватися різними методами, оскільки кожна дитина унікальна і те, що є дієвим для одного учня може не підходити для іншого. За словами О. Заболотної, вчителю слід мати можливість обирати індивідуальні шляхи розвитку креативності учнів. Він підтримує і поліпшує самооцінку та самоповагу кожної дитини в її творчих вираженнях. Важливо заохочувати успіхи у творчому процесі та розглядати помилки як накопичуваний досвід, а не підставу для покарання. Вважаємо, що підтримка творчої активності може здійснюватися, наприклад, шляхом зміни звичайної структури уроку, якщо більшість дітей виявили інтерес до певного питання. Учитель може самостійно ставити питання, які спонукають до активності, використовуючи «відкриті» запитання, які можуть викликати декілька різних відповідей. Наприклад, на уроці правознавства вчитель може поставити питання: «Як ти розумієш поняття

«свобода?»), «Що для тебе свобода?», «Чи відчуваєш ти себе вільним?» тощо [27, с. 37].

Атмосфера в класі має бути така, щоб забезпечувати свободу висловлення думок, а учні повинні бути усвідомлені, що їхня участь у творчому процесі є цінною. Співтворчість між учителем і учнями сприяє активізації творчого процесу. Керівна роль вчителя полягає в тому, щоб заохочувати дітей до співтворчості, створювати умови для їхнього креативного розвитку та організовувати учнів.

Наукові дослідження вказують на те, що для організації співтворчості між учнями та вчителем потрібна загальна евристична спрямованість навчально-виховного процесу. Це досягається за допомогою розширення кількості креативних завдань, надання учням можливості вибору та створення педагогічного співробітництва. Креативні завдання повинні враховувати індивідуальні особливості підлітків. Якщо співтворчість розглядається як форма колективної творчості, то вона повинна відповідати загальним вимогам колективної діяльності, включаючи взаємовплив, колективне співпереживання та підпорядкованість творчого процесу вчителя та учнів. Відхилення від цих вимог може призвести до порушення ефективності колективного творчого процесу [5, с. 17].

У процесі розвитку креативності підлітків в освітньому середовищі важливо враховувати кілька аспектів для успішної співтворчості вчителя та учня. Зокрема, створення цікавих завдань, які спонукають учнів до активної участі у творчому процесі, сприяє їхній зацікавленості та розвитку креативності. Важливо також визнавати рівнозначність позицій учителя та учнів у виборі та вирішенні завдань, що сприяє вільному обміну ідеями. Повага до різноманітних підходів та діалогічний характер обговорення проблем дозволяють уникнути конфліктів та сприяють розвитку більш глибокого розуміння теми. Організація відкритого обміну думками та ідеями стимулює креативний процес та сприяє розвитку ініціативи учнів [14, с. 23].

Важливо підкреслити перспективи та значущість творчого підходу, щоб учні розуміли важливість власних ідей та спробували нові методи розв'язання завдань. Крім цього, надання можливості для самовираження особистості кожного учня в творчому процесі веде до розвитку їхнього творчого потенціалу та підсилює їхню впевненість у власних здібностях [17, с. 26].

На нашу думку, креативність є важливою складовою розвитку підлітків, які перебувають на стадії інтенсивного фізіологічного і психологічного зростання. Важливим завданням в загальноосвітніх закладах є створення умов для розкриття та розвитку креативних здібностей молоді. Аналіз наукової літератури дає підстави визначити особливості розвитку підлітків в освітньому процесі:

1) *Роль навчання в розвитку креативності.* Перш за все, шкільна атмосфера має стимулювати учнів до самовиявлення та творчого мислення. Вчителі повинні допомагати учням розвивати навички творчого мислення, сприяючи участі у відкритих дискусіях, проєктах та творчих завданнях.

2) *Стимулювання індивідуальних інтересів.* Креативність виникає там, де існує особистий інтерес. Навчання повинне бути налаштоване на створення умов для розкриття індивідуальних потреб та інтересів учнів. Залучення до вивчення тем, які цікавлять підлітків, може виробити в них бажання застосовувати свої таланти та розвивати креативний підхід.

3) *Співпраця та обмін ідеями.* Розвиток креативності забезпечується завдяки використанню групових форм роботи. Спільна робота над проєктами, групові обговорення та обмін ідеями дозволяють підліткам вчитися взаємодіяти, розвивати толерантність і навички комунікації.

4) *Позитивне ставлення до помилок.* Створення безпечного середовища для вираження ідей, включаючи ті, які можуть бути помилковими, є ключем до розвитку креативності. Помилки слід розглядати як можливість вчитися та зростати.

5) *Використання творчих методів навчання.* Застосування творчих методів навчання, серед яких рольові ігри, мозкові штурми, та проєктне навчання

стимулює креативний потенціал підлітків. Ці методи допомагають розвивати критичне мислення.

Можна зробити висновок, що в процесі розвитку креативності у освітньому процесі виявляється важливість співпраці між учителем та учнями. Створення стимулюючого середовища для творчого розвитку виявляється ключовим аспектом, що сприяє активізації креативних здібностей підлітків. У цьому контексті, вчителю важливо бути гнучким у виборі методів роботи та надавати учням можливості для самовираження. Відкритий діалог та підтримка вчителя є важливими аспектами, що забезпечують розвиток креативності підлітків.

Загалом, розвиток креативності в освітньому процесі – це комплексний підхід, який об'єднує стимулююче навчання, відкритий діалог та врахування індивідуальних особливостей кожного учня. Результативність цього процесу забезпечує надійну основу для подальшого розвитку креативних здібностей учнів у майбутньому.

Висновок до першого розділу

Вивчення теоретичних аспектів розвитку креативності особистості дозволяє констатувати той факт, що вона виступає не лише як психологічне, але і як педагогічне явище. Це обґрунтовується тим, що активність особистості та її результативність залежать від механізмів, що сприяють розвитку креативності. Встановлено, що креативність визнається як характеристика особистості, яка не лише передбачає здатність до творчості, але і представляє комплекс інших властивостей особистості. Розуміння креативності як властивості особистості розширюється за допомогою особистісного підходу, який розглядає цю характеристику як явище, що постійно розвивається.

В процесі розвитку креативності в освітньому процесі виявляється важливість співпраці між учителем та учнями. Створення стимулюючого середовища для творчого розвитку виявляється ключовим аспектом, що сприяє активізації креативних здібностей підлітків. У цьому контексті, вчителю

важливо бути гнучким у виборі методів роботи та надавати учням можливості для самовираження. Відкритий діалог та підтримка вчителя є важливими аспектами, що забезпечують розвиток креативності підлітків.

Загалом, розвиток креативності в освітньому процесі – це комплексний підхід, який об'єднує стимулююче навчання, відкритий діалог та врахування індивідуальних особливостей кожного учня. Результативність цього процесу забезпечує надійну основу для подальшого розвитку креативних здібностей учнів у майбутньому.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКА

2.1. Опис методик дослідження

Для того, щоб проаналізувати особливості креативності підлітків доцільно провести емпіричне дослідження. Варто зазначити, що базою для його проведення став Одеський ліцей № 44. Усього в експерименті взяли участь 30 учнів старших класів віком від 13 до 15 років. Важливо врахувати, що цей віковий діапазон відображає період активного розвитку креативних здібностей у підлітків. Обрана кількість учасників також дозволяє отримати достатньо репрезентативні результати, адже вона охоплює різноманіття підліткового віку та може виявити певні тенденції творчого розвитку в цьому віковому сегменті.

Проведення емпіричного дослідження у зазначеному закладі освіти має свої переваги, такі як доступ до різноманітних ресурсів та можливість взаємодії з досвідченими педагогами. Крім того, вибір конкретного ліцею створює можливість подальшого співпрацювання та взаємодії з закладом освіти для розвитку програм та стратегій підтримки творчого потенціалу учнів.

Аналіз креативності підлітків у контексті вказаного дослідження має потенціал не лише для визначення індивідуальних рівнів творчості, але і для виявлення общих тенденцій та факторів, що впливають на розвиток творчих здібностей в даному віковому сегменті.

Варто зазначити, що в дослідженні брали участь хлопці та дівчата. Крім цього, учні, які брали участь в дослідженні, мали різний рівень навчальних досягнень, що дозволило краще проаналізувати особливості креативного мислення.

Для визначення рівня розвитку творчості у підлітків був обраний урок з української та зарубіжної літератури, оскільки навчальний матеріал цих курсів надають широкі можливості для реалізації креативної діяльності серед підлітків.

Метою діагностики було визначити рівень розвитку креативного мислення. Діагностика складалася з завдань, які враховували такі показники сформованості креативного мислення, серед яких творча уява, фантазія та побудова гіпотез.

Діагностична робота включала в себе спостереження оцінки творчих здібностей підлітків під час виконання низки творчих завдань:

1. Придумування історії на основі аналогії з читаними або прослуханими творами.
2. Передавання настрою за допомогою різних виразних засобів.
3. Інсценування творів.

У процесі виконання завдань враховувались різноманітні аспекти, серед яких швидкість розвитку уяви, нестандартність та оригінальність уявних образів, різноманіття фантазійних концепцій, глибина та деталізованість образів, емоційна вразливість та виразність образів. Оцінювання відбувалося за п'ятибальною системою. Максимальна кількість балів, яку можна було отримати за всі завдання, становила – 15.

За даною системою оцінювання, підліток, який самостійно та успішно впорався з усіма завданнями, виявивши творчу уяву, фантазію та здатність конструювати гіпотезу, отримав максимальні 5 балів. Учень, який вправно вирішував завдання, але час від часу зверталася за допомогою до вчителя, отримав 4 бали. Ті, хто успішно впорався лише з частиною завдань і інколи залучав допомогу вчителя, отримували 3 бали. Також враховувалися випадки, коли учень, хоча й не впорався з більшістю завдань самостійно, але під час допомоги вчителя намагався виправити свої помилки, отримував 2 бали. Підліток, який справився лише з одним завданням за допомогою педагога, отримував 1 бал. Очевидно, що учень, який не впорався із жодним із завдань, отримував 0 балів. Зазначені параметри дозволили визначити три рівні розвитку креативного мислення: високий, середній і низький, при цьому кожен рівень має свої характеристики в контексті розвитку творчого мислення дитини.

Характеристика рівнів розвитку креативного мислення визначається за конкретними параметрами. На високому рівні виявляються якісні ознаки, серед

яких ініціативність та самостійність в прийнятті творчих рішень, виразна оригінальність проявів уяви, розвинута спостережливість, фантазія, інтенсивний пізнавальний інтерес, гнучке та нестандартне мислення, а також особистісна значимість творчої діяльності, що відображається в здобутті 19-25 балів.

На середньому рівні спостерігається свідомість та самостійність в творчій діяльності, але образи і рішення виявляють недостатню новизну та оригінальність. Інтерес до творчості є епізодичним і не завжди пов'язаним з особистісною значимістю, що відзначається отриманням 12-18 балів.

Низький рівень вказує на наявність обмеженого набору знань та вмінь, але їх пасивне використання. Самостійна творча діяльність відсутня і виконання творчих завдань можливе лише за постійної підтримки педагога. Образи та рішення є стандартними та не виявляються оригінальними і репродуктивними, що відображається в наборі менше 12 балів.

Тест особистісних творчих характеристик Ф. Вільямса

В аналізі самооцінки школярів та їх відношення до власних творчих здібностей використовувався тест особистісних творчих характеристик Ф. Вільямса. Для отримання експертної думки, яку висловлюють учителі та батьки учнів, використовувалась оціночна шкала Ф. Вільямса. Оцінювання креативних можливостей кожного підлітка ґрунтувалося на тих же факторах, що й у тестах на дивергентне мислення, таких як швидкість, гнучкість, оригінальність та розробленість. Це надає можливість здійснювати порівняльний аналіз результатів усіх діагностичних процедур.

Шкала Ф. Вільямса створена для глибшого розуміння креативного потенціалу особистості. За її допомогою можна виявити важливі аспекти творчого мислення та поведінки у підлітків. Запропоновані показники включають в себе такі аспекти, як оригінальність думок, гнучкість у розв'язанні завдань, швидкість у формуванні ідей та розробленість креативних концепцій. Ця шкала включає в себе 8 розділів або показників, що відображають різні аспекти творчої поведінки. Для кожного показника наведено по 6 тверджень, які допомагають учителям та батькам оцінити підлітка і краще розкрити його

особистісні риси. При виборі варіантів відповідей – «часто», «інколи», «рідко» – експерти відзначають знаком «X» той варіант, який, на їхню думку, найбільш точно відображає характеристики підлітка. Цей підхід допомагає не лише ідентифікувати талановитих учнів, але й розробляти індивідуальні стратегії розвитку їхнього творчого потенціалу.

Також надаються чотири відкритих питання для того, щоб вчителі та батьки мали можливість самостійно висловити характеристики учня. Ця шкала служить для відображення оцінки творчих здібностей підлітка, яку висловлюють його батьки та вчителі. Батьки заповнюють шкалу протягом 30 хвилин, а вчителі – у зручний для них час. Для кожного підлітка розраховуються окремі результати на основі відгуків батьків і учителів. Ці отримані результати порівнюються з показниками тестів творчого мислення. Всі дані фіксуються у спеціальному індивідуальному листі-профілі учня, що дозволяє створити повний образ та розуміння творчого потенціалу кожного учня.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Під час діагностичної роботи в Одеському ліцеї № 44 здійснювалося спостереження за творчими здібностями підлітків під час виконання різноманітних завдань. Метою було отримання розуміння їхнього творчого потенціалу. Учні отримали завдання придумати історії, використовуючи аналогії з читаними або прослуханими творами. Також їм було задано завдання передати настрій за допомогою різних виразних засобів та інсценувати твори.

Під час спостереження за виконанням творчих завдань учні демонстрували різноманітність у своєму підході та поведінці. Деякі з них виявляли велику самостійність та ініціативу, активно використовуючи власну творчу уяву. Інші обирали взаємодію та спільне обговорення ідей з однолітками чи вчителем. Також були учні, які, можливо, виявляли тривожність чи невпевненість у власних здібностях, що може бути пов'язано зі страхом перед невідомим або невпевненістю у висловленні своїх ідей. Деякі учні вражали емоційним виразом

та ентузіазмом, висловлюючи радість від творчого процесу через міміку, жести чи власний вислів. Варто підкреслити, кожен учень виявив свою унікальну поведінку та підхід до творчого вираження, що підкреслює індивідуальність та різноманітність їхнього творчого потенціалу.

Зафіксовані спостереження слугували основою для подальшого розгортання аналізу та формування висновків стосовно рівня креативного потенціалу учнів. Цей підхід дозволив отримати глибше розуміння індивідуальних особливостей та різноманітності творчого розвитку підлітків у досліджуваному контексті. Ті, хто отримав максимальні 5 балів, вражали своєю самостійністю та чіткістю у придумуванні історій. Вони здатні були розвивати сюжет та висвітлювати теми без значної допомоги дорослого.

Друга група учнів, яка отримала 4 бали, виявила значний творчий потенціал, але при цьому проявляла певну залежність від допомоги та можливі неточності у виконанні завдань. Це може свідчити про те, що деякі учні вже розвивають творчі здібності, але можуть потребувати додаткової підтримки для удосконалення своїх навичок.

Узагальнюючи, спостереження підтверджують індивідуальний підхід кожного учня до творчих завдань, розкриваючи різні рівні самостійності та різноманітність у виявленні творчого потенціалу.

Результати діагностики на констатуючому етапі представлені в *Таблиці 2.1*.

Таблиця 2.1

Рівень сформованості креативного мислення учнів

№	Рівень	Характеристика рівня	Кількість
1	Високий	Виявлення цих якостей визначається через високу працездатність, а також оцінюється шляхом виявлення власної ініціативності та максимальної самостійності, проявленої під час вирішення творчих завдань. Особлива увага приділяється оригінальності ідей,	10

		<p>високому рівню яскравості представлення продуктів уяви, а також здатності дитини спостерігати та відображати деталі.</p> <p>Крім того, важливим елементом є оцінка рівня фантазії та відсутності страху перед втіленням власних ідей. Також враховується виражений пізнавальний інтерес, гнучкість та оригінальність мислення дитини, а також її внутрішня потреба у творчій діяльності, яка має велике особистісне значення.</p>	
2	Середній	<p>Особлива увага приділяється ініціативності, яка частково проявляється лише після спонукання вчителя. Також вивчається короткочасне переключення уваги та наскільки дитина усвідомлює завдання.</p> <p>Важливим аспектом є виявлення рівня самостійності в творчій діяльності, але, на жаль, спостерігається відсутність елементу новизни в діях. Багато дітей виявляють схильність вагатися втілювати нові ідеї та виявляють певний ступінь неумовності у цьому плані. Також слід зазначити, що інтерес до творчої діяльності є епізодичним і не має достатнього підґрунтя в особистісній значимості для більшості дітей.</p>	16
3	Низький	<p>Дитина володіє певним запасом знань і навичок, проте при їх застосуванні проявляє низьку працездатність, виявляє безініціативність у висуванні ідей та виявляє</p>	4

		пасивність. Самостійна творча діяльність відсутня, і виконання творчих завдань можливе лише за постійної підтримки вчителя. Увага розсіяна. Образи і рішення виявляються стандартними і не відрізняються оригінальністю.	
--	--	--	--

З Таблиці 2.2 видно, що у школярів спостерігається недостатньо розвинена творча уява та фантазія. Діти мають труднощі в здатності представляти текст нестандартно, оригінально та детально, а також в емоційному висловленні свого ставлення до літературних творів. Результати констатувального експерименту свідчать про необхідність проведення формуючої роботи для підвищення рівня розвитку креативного мислення у школярів під час уроків.

Також сприяє розвитку креативного мислення школярів використання технологій розвитку образного мислення. Важливо зауважити, що одним із ключових завдань школи є стимулювання процесів пізнавальної діяльності учнів, включаючи розвиток образного мислення. Система роботи з використання технологій розвитку креативного мислення і розвитку образного мислення допомагає сформувати у дітей свідомий підхід до навчання, вміння аргументувати власні думки на підставі реальних фактів, ініціювати самостійний аналіз і вирішення проблем.

Результати дослідження, спрямованого на виявлення особливостей творчої уяви, свідчать про те, що лише 10 школярів, виявивши самостійність та чіткість без допомоги дорослого, заслужили 5 балів, придумавши розповідь за аналогією з прочитаним твором. Ще 8 учнів отримали 4 бали, виявляючи незначну потребу в допомозі дорослого та допускаючи деякі неточності. 8 дітей набрали по 3 бали, а інші отримали 2 та 1 бали відповідно.

Опитувальник для батьків і учителів (оціночна шкала Ф. Вільямса)

Для визначення експертної думки щодо креативних проявів кожного підлітка ми використали оціночну шкалу Ф. Вільямса, залучаючи експертів –

вчителів, які працюють школі та батьків учнів. У цій шкалі враховані ті ж фактори, що й у тестах на дивергентне мислення: швидкість, гнучкість, оригінальність та розробленість. Такий підхід дозволив нам провести паралельну оцінку результатів всіх діагностичних процедур, порівняти їх та зробити висновки щодо креативного потенціалу кожного учня.

На підставі експертної оцінки вчителів виявлено, що учні відповідають середньому і нижчому середньому рівню володінням креативними здібностями. Батьки висловлюють думку про середній рівень творчого розвитку їхніх дітей, але слід врахувати, що ця оцінка має тенденцію трошки завищуватись, якщо порівняти її з середніми показниками, отриманими під час вербального і невербального тестування креативності. Треба відзначити, що незважаючи на це завищення, зроблені висновки дозволяють стверджувати, що батьки та вчителі проявили достатню достовірність в оцінюванні творчих потенцій підлітків. Результати за методикою представленні в *Таблиці 2.2*.

Таблиця 2.2

Учні	Кількість	Оцінка (за шкалою Ф. Вільямса)	Додаткові відомості
Заслужили 5 балів	10	Висока креативність	Ці учні виявили самостійність та чіткість в творчому мисленні без допомоги дорослого. Заслужують на високу оцінку.
Отримали 4 бали	8	Значна креативність	Ці учні виявили незначну потребу в допомозі дорослого та допускали деякі неточності, але все ж заслуговують на високу оцінку.
Набрали 3 бали	8	Середня креативність	Група учнів, яка отримала середню кількість балів. Вони

Учні	Кількість	Оцінка (за шкалою Ф. Вільямса)	Додаткові відомості
			демонстрували середній рівень креативних здібностей та потребували певної допомоги в процесі.
Отримали 2 бали	2	Нижча середня креативність	Деякі учні, які отримали 2 бали, виявилися на нижчому середньому рівні креативності та, можливо, потребують більше підтримки для розвитку.
Отримали 1 бал	2	Низька креативність	Група учнів, яка отримала найнижчу оцінку, можливо, потребує додаткового внимания та підтримки для розвитку творчих навичок.

За результатами експертної оцінки вчителів, виявлено, що більшість учнів в середньому та нижчому середньому рівнях креативних здібностей. Учні, які отримали високі бали, виявилися найбільш самостійними та чіткими в творчому мисленні. Батьківська оцінка також вказує на середній рівень творчого розвитку, хоча ця оцінка може бути трошки завищеною порівняно з іншими джерелами даних. У цілому, результати дослідження дають підставу припустити, що батьки та вчителі виявили достатню достовірність в оцінюванні творчих потенцій підлітків, і вони можуть бути використані для розвитку підходів до навчання та підтримки креативності учнів. Результати дослідження також подано в *Діаграмі 1*.

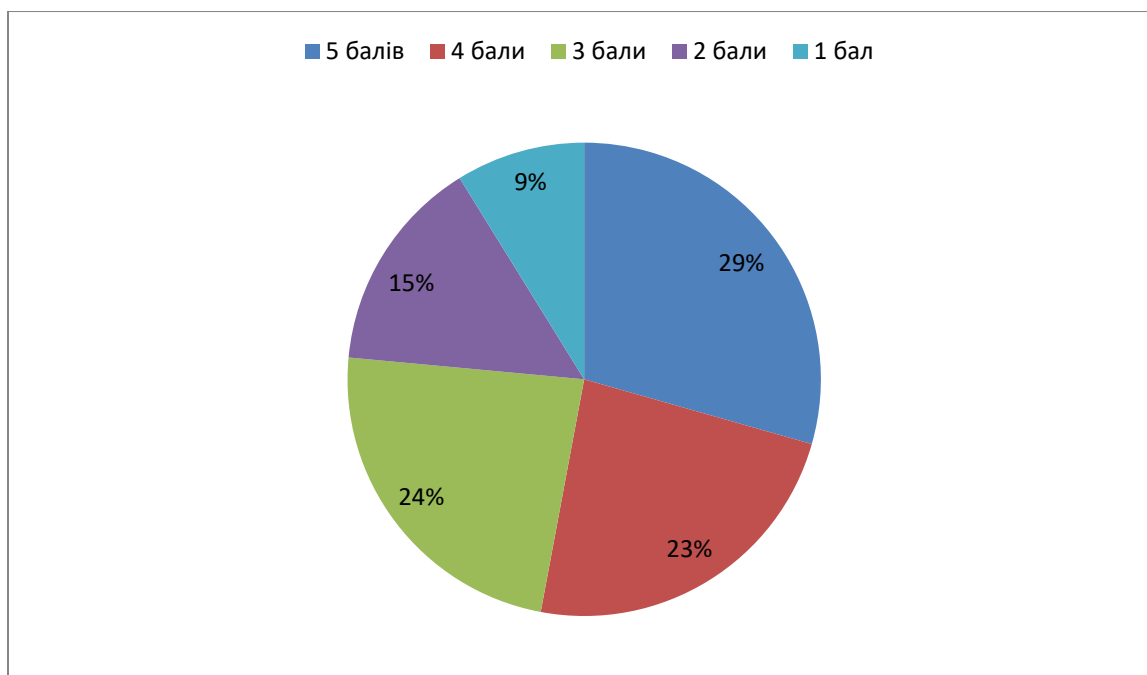
Діаграма 1

Рис.2.1 Результати дослідження за шкалою Ф. Вільямса

На підставі результатів дослідження, що спрямоване на виявлення особливостей творчої уяви учнів, була побудована діаграма для візуалізації розподілу оцінок, отриманих учнями за шкалою Ф. Вільямса. Діаграма відображає рівень креативності та самостійності учнів під час виконання творчих завдань.

Спостереження за даними вказують на те, що лише обмежена кількість учнів (10 осіб) здатна проявляти високий рівень творчості, отримавши максимальну оцінку 5 балів. Ці учні відзначилися вражаючою самостійністю у виявленні своїх творчих здібностей та вирішенні творчих завдань. Важливо зауважити, що ця група учнів демонструвала не тільки високий рівень творчості, але й незалежність, не потребуючи значної допомоги вчителя.

Це може свідчити про те, що ці учні мають розвинуте творче мислення та здатність генерувати ідеї та концепції самостійно. Вони можуть бути відмінним прикладом для інших учнів і їх творчість може бути використана як позитивний стимул для всього класу. За допомогою власної ініціативи та

інноваційного підходу до завдань, школярі виявили себе як лідери у сфері креативності. Це також може вказувати на ефективність освітнього підходу, який підтримує самостійний розвиток творчих здібностей учнів шляхом надання їм додаткових завдань чи можливостей для самостійної роботи та дослідження. Такий підхід може бути корисним для виявлення та розвитку творчих лідерів серед учнів та підвищення рівня самостійності в їхньому навчанні.

Ще 8 учнів отримали 4 бали. Це група учнів, яка також виявила високий рівень творчості, але з різною мірою самостійності. З цією групою учнів можна працювати за допомогою індивідуального підходу та наданням конкретної допомоги для вдосконалення їхніх творчих навичок. Важливо розвивати їхню самостійність та систематичний підхід до творчого процесу, наприклад, за допомогою структурованих завдань або індивідуальних консультацій. Різна міра самостійності в цій групі учнів може свідчити про різні рівні комфортності з творчим процесом чи різні стратегії роботи. Деякі учні можуть потребувати більше підтримки у вирішенні творчих завдань, тоді як інші можуть бути більш самостійними. Загалом, ця група учнів є об'єктом особливої уваги, оскільки вони мають великий потенціал для розвитку творчих навичок і їхні індивідуальні особливості потребують врахування для максимізації їхнього творчого потенціалу.

Ще 8 дітей набрали по 3 бали, що свідчить про середній рівень творчих здібностей. Ця група потребувала певної допомоги від дорослих, щоб досягти запланованих результатів. Необхідність допомоги може свідчити про те, що ця група учнів може мати обмеження у самостійному розв'язанні творчих завдань. Дорослі можуть відігравати ключову роль у наданні додаткових пояснень, орієнтації та підтримки, щоб сприяти їхньому творчому розвитку.

Важливо розглядати цю групу як потенційно творчу, але потребує додаткової підтримки. Співпраця з цими учнями може включати створення структурованих навчальних сценаріїв, використання додаткових навчальних ресурсів та сприяння розвитку їхніх творчих навичок. Поступова надана

допомога може допомогти цій групі учнів розвинути та підняти свій творчий рівень. Ця група визначається як середня за творчим рівнем, але має потенціал для подальшого розвитку. Важливо визначити їхні індивідуальні потреби та працювати над створенням підтримуючого середовища, яке сприяє їхньому творчому зростанню та покращенню результатів.

Важливо відзначити, що 5 учнів отримали 2 бали, а 3 учні отримали 1 бал. Ці оцінки свідчать про те, що ці учні виявилися на нижчому середньому та низькому рівні творчості, відповідно. Можливо, ця група учнів потребує більше індивідуального підходу та підтримки для розвитку творчих навичок.

Паралельно з результатами самого дослідження, експертна оцінка вчителів вказує на те, що більшість учнів виявилися на середньому та нижчому середньому рівні володінням креативними здібностями. Батьки, у свою чергу, висловлюють думку про середній рівень творчого розвитку своїх дітей, хоча ця оцінка може бути трошки завищеною порівняно з іншими показниками.

Отже, результати дослідження та візуалізація через стовпчасту діаграму надають важливий інсайт у рівень та розподіл творчих здібностей серед учнів, що може слугувати підставою для подальшого розвитку навчальних стратегій та підтримки творчості в освітньому середовищі.

Висновок до другого розділу

Дослідження, спрямоване на вивчення особливостей креативності підлітків в Одеському ліцеї № 44, надало цінні висновки щодо рівня та характеристик творчого потенціалу учнів віком від 13 до 15 років. Виявлено, що обмежена кількість учнів (10 осіб) проявили високий рівень творчості, отримавши максимальну оцінку в 5 балів. Ці учні відзначилися не лише вражаючою самостійністю у виявленні креативних здібностей, але й незалежністю від допомоги вчителя чи дорослого наглядача. Вони стали своєрідним лідером у групі та потенційними моделями для інших учнів.

Ще 8 учнів, які отримали 4 бали, виявили значний рівень креативності, але з виявленою незначною потребою в допомозі дорослого та допускаючи деякі неточності. Ця група показала високий рівень творчості, але з різною мірою самостійності. Для цієї категорії учнів ключовим викликом може бути подальший розвиток навичок організації та систематизації ідей.

Ще 8 дітей, які отримали по 3 бали, мають середній рівень творчих здібностей. Ця група потребувала певної допомоги від дорослих, щоб досягти запланованих результатів. З цієї групи важливо виділити індивідуальні потреби та розвивати їхні творчі здібності, забезпечуючи поступову підтримку та підвищуючи рівень самостійності.

Загалом, дослідження дозволило визначити різні рівні креативного потенціалу серед підлітків та виявити індивідуальні особливості у їхньому творчому розвитку.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Форми і методи розвитку креативності в освітньому процесі

Сучасне суспільство постійно змінюється, вимагаючи від індивіда гнучкості, творчості та здатності до нестандартного мислення. Розглядаючи навчання як ключовий аспект формування особистості, виникає необхідність створення методичних рекомендацій, спрямованих на ефективний розвиток креативності підлітків. На нашу думку, у освітньому процесі слід дотримуватися таких підходів, які допоможуть розвивати креативність учнів:

1) *Стимулювання самостійності.* Стимулювання самостійності в навчанні передбачає створення умов, що сприяють розвитку ініціативи та незалежності учнів. Цей підхід включає в себе конкретні стратегії, спрямовані на активне залучення підлітків до освітнього процесу. Визначення завдань самостійного пошуку інформації передбачає створення завдань, які вимагають від школярів активного пошуку, аналізу та інтерпретації інформації. Важливо, щоб завдання були чіткими та мотивуючими, сприяючи використанню різноманітних джерел. Надання можливостей для самостійного визначення шляху досягнення навчальних цілей означає створення ситуацій, де учні можуть активно визначати свій освітній шлях. Це може включати в себе вибір тем для дослідження, визначення персональних цілей та розробку власного плану навчання. Педагог повинен підкреслювати важливість індивідуальних зусиль та стимулювати самостійність у здобутті знань та навичок. Цей підхід спрямований на активізацію внутрішньої мотивації студентів та розвиток їхньої здатності самостійно вирішувати завдання. Педагогічні стратегії, спрямовані на стимулювання самостійності, сприяють розвитку креативного підходу до навчання та розвитку навичок самонавчання в підлітків.

2) *Інтерактивні методи навчання.* Слід розвивати взаємодію в навчанні, застосовуючи методи, що активізують участь учнів у розв'язанні проблемних завдань (групові завдання, дискусії та проєкти). Треба створювати такі навчальні умови, де підлітки можуть обмінюватися своїми ідеями, спільно працювати та виявляти творчий потенціал. Важливо стимулювати як колективний, так і індивідуальний внесок в освітній процес, надаючи можливість для розвитку співпраці та виявлення особистих талантів учнів. Треба сприяти тому, щоб кожен школяр міг вільно висловлювати свої думки, сприймати різноманітні погляди та активно долучатися до колективної творчої діяльності.

Перше, що варто врахувати, – це активізація творчого мислення через групові завдання. Групова робота не лише сприяє взаєморозумінню та комунікації серед учнів, але й створює ситуації, де підлітки можуть об'єднати свої ідеї та розглядати різні погляди на проблеми. Це сприяє розвитку креативних рішень та вдосконаленню аналітичних здібностей. Другий важливий аспект – це стимулювання самовираження через дискусії. Дискусії надають підліткам можливість висловити свої думки, обговорити теми та вислухати погляди інших. Це не лише сприяє розвитку комунікативних навичок, але й створює атмосферу, де кожна ідея важлива. Такий підхід сприяє розширенню креативного спектру та розвитку дискусійних здібностей. Третій аспект – це залучення до проєктної діяльності. Проєкти дозволяють підліткам застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати проблемне мислення та креативність в процесі вирішення реальних завдань. Інтерактивні методи навчання виявляються ефективним інструментом для розвитку креативності підлітків. Вони надають можливість виходити за межі стандартних навчальних підходів та активно включати учнів в освітній процес. За допомогою групової роботи, дискусій та проєктів створюється стимулююче середовище, де кожен учень може розкрити свій творчий потенціал та розвинути навички, які будуть корисні у подальшому житті.

Як відомо, інтерактивні завдання можуть значно розширити можливості підлітків для вираження та розвитку їхньої креативності. Нижче наведені приклади таких завдань:

1. Створення Колективного Твору

Завдання: Розділіть підлітків на групи та дайте кожній групі завдання створити колективний твір (скульптура, колаж або книга). Кожна група повинна представити своє уявлення та інтерпретацію теми.

Мета: Розвиток співпраці та творчого мислення, стимулювання групової діяльності та здатності висловлювати ідеї через колективні твори.

2. Дискусія

Завдання: Створіть список цікавих тем або проблем, що стосуються підлітків і проведіть дискусійні сесії. Заохочуйте підлітків висловлювати свої думки та пропонувати нестандартні рішення для різних ситуацій.

Мета: Розвиток аргументаційних та комунікативних навичок, стимулювання аналізу та висловлювання власної точки зору.

3. Творче завдання «Що було б, якби...»

Завдання: Підлітки придумують альтернативні сценарії для відомих історій чи подій, що розвиває їхню творчість та здатність придумувати нестандартні розвитку подій.

Мета: Розвиток творчого мислення, уяви та здатності дивитися на ситуації з різних точок зору.

4. Сприяння інноваціям

Завдання: Підлітки придумують та представляють інноваційний продукт або послугу, роблять акцент на користь та можливості його використання.

Мета: Розвиток креативного мислення та вміння застосовувати теоретичні знання на практиці.

5. Мозаїчні історії

Завдання: Підлітки використовують окремі фрази, слова чи ідеї, щоб створити коротку історію, розвиваючи здатність логічно поєднувати елементи.

Мета: Розвиток творчості та здатності конструювати смислові зв'язки між різними компонентами.

б. Рольова гра «Життя в майбутньому»

Завдання: Підлітки грають рольові ігри, де вони представляють своє уявлення про майбутнє, звертаючи увагу на технологічні інновації та соціокультурні зміни.

Мета: Розвиток уяви, прогнозування та адаптації до нових умов, що сприяє розвитку креативності.

3) *Застосування критичного мислення.* У контексті розвитку критичного мислення в освітньому процесі, важливо створювати умови для учнів, які сприяють активній аналізу та осмисленню отриманої інформації. Для цього використовуються різноманітні методи та завдання, що допомагають розвивати в студентів навички критичного мислення. Вчителі мають можливість створювати завдання, які активізують критичне мислення підлітків. Це може бути аналіз текстів, обґрунтування своєї точки зору. Важливо, щоб завдання ставили перед школярами завдання, яке потребує від них ретельної аналізу та формування обґрунтованих висновків. Участь у дискусіях та групових обговореннях сприяє розвитку навичок критичного мислення. Студенти мають змогу висловлювати свої думки, взаємодіяти один з одним та вдосконалювати свої відповіді. Теми для обговорення можуть включати актуальні питання, що потребують логіки та аналізу. Однією з ефективних стратегій є залучення студентів до оцінювання власних робіт та робіт інших учасників. Це розвиває самооцінку, а також навички критичної оцінки. Важливо надавати конструктивний фідбек, який сприяє подальшому вдосконаленню аргументаційних навичок. Залучення до створення проєктів, що вимагають обґрунтування власної точки зору, дозволяє студентам використовувати факти, проводити дослідження та логічно аргументувати свої висновки. Це сприяє розвитку навичок критичної аналітики та навичок представлення обґрунтованих думок.

4) *Робота з реальними проблемними ситуаціями під час уроків.* Залучення підлітків до розв'язання реальних проблем є ефективним методом для стимуляції та розвитку їхньої креативності. Цей підхід передбачає включення їх в процес роботи над конкретними завданнями, які мають реальний вплив на навколишнє середовище та суспільство. Задачі, пов'язані з реальними проблемами, можуть включати соціальні, екологічні, економічні або технологічні аспекти. Це може бути, наприклад, розробка проєктів для покращення екології в місцевій громаді, розробка соціальних ініціатив або пошук інноваційних рішень для певних глобальних проблем. Залучення підлітків до реальних проєктів сприяє розвитку навичок співпраці та командної роботи. Вони навчаються працювати разом, обмінюватися ідеями, вирішувати конфлікти та робити свій внесок у спільну справу. Вирішення реальних проблем вимагає творчого мислення та здатності знаходити нестандартні підходи. Робота над реальними проблемами надає підліткам можливість відчувати значущість своєї діяльності. Їхні ідеї та ініціативи можуть сприяти вирішенню актуальних проблем, що впливає на їхнє внутрішнє задоволення та самооцінку. Залучення до проєктів, спрямованих на реальні проблеми, сприяє розвитку громадської відповідальності у підлітків. Вони навчаються бачити себе часткою глобального суспільства та розуміти, як їхні дії можуть впливати на інших. Вирішення реальних проблем вимагає аналізу ситуації, оцінки можливих варіантів та вибору найкращого рішення. Це сприяє розвитку критичного мислення та здатності виправляти та оптимізувати свої ідеї.

Загальною метою є створення для підлітків не лише можливостей для виявлення їхнього творчого потенціалу, але і розвиток глибокого розуміння та зацікавленості у вирішенні реальних проблем.

5) *Залучення до мистецтва в освітньому процесі.* Залучення підлітків до різноманітних форм мистецтва та творчості може відігравати важливу роль у їхньому загальному розвитку та розвитку креативності. Мистецтво є платформою для вираження та розвитку емоційної інтелігенції. Через творчість підлітки вчаться виражати свої думки, ідеї та почуття, що сприяє розвитку їхньої

індивідуальності. Участь у колективних творчих проектах, серед яких створення муралів, скульптур чи колажів, стимулює співпрацю та комунікативні навички. Це також допомагає підліткам розкривати та розвивати свої творчі здібності. Важливо підкреслити, що мистецтво може не лише розвивати креативність, але й зменшувати стрес та тривожність. Участь у творчих процесах може слугувати засобом релаксації та відпочинку від повсякденних проблем. Крім того, залучення до мистецтва може викликати інтерес до культури та історії. Підлітки можуть вивчати різні стилі мистецтва та традиції, що сприяє їхньому загальному розвитку та розширює їхні знання про навколишній світ. Узагальнюючи, мистецтво та творчість відіграють важливу роль у розвитку креативності підлітків, сприяючи їхньому емоційному, інтелектуальному та соціальному зростанню.

Отже, застосування різноманітних педагогічних підходів, серед яких стимулювання самостійності, інтерактивні методи навчання та розвиток критичного мислення, сприяють комплексному розвитку особистості підлітків в освітньому процесі. Залучення учнів до самостійного пошуку інформації, вирішення проблем та виконання творчих завдань позитивно впливає на їхню здатність приймати рішення та генерувати нові ідеї. Інтерактивні методи навчання, такі (групова робота та дискусії) стимулюють активну участь підлітків в освітньому процесі, сприяючи обміну ідеями та розвитку творчого потенціалу. Важливо підкреслити роль групової діяльності та співпраці в досягненні навчальних цілей. Розвиток критичного мислення у школярів є ключовим аспектом їхнього інтелектуального зростання. Застосування завдань, які вимагають аналізу, оцінки та виправлення ідей, сприяє розвитку критичного підходу до навчання та здатності аргументовано висловлювати свої думки. Комбінація цих педагогічних стратегій розкриває потенціал підлітків, роблячи навчання не лише інтелектуальним викликом, але й творчим процесом, що сприяє їхньому глибокому розумінню матеріалу та розвитку креативних здібностей. Ці підходи не лише забезпечують позитивний вплив на академічний

успіх, а й сприяють розвитку в учнів широкого спектру навичок, які будуть корисні в подальшому особистому та професійному житті.

3.2. Методичні рекомендації щодо розвитку креативності підлітків

У сучасному світі, де зміни відбуваються зі швидкістю світлового потоку, навички креативності стають ключовим елементом успішного розвитку та адаптації. Розвиток креативності в підлітків має величезне значення для їхнього особистісного зростання, успішної кар'єри та внесення внутрішній світ суспільства. У цьому есе, ми розглянемо методичні рекомендації, які можуть бути використані педагогами та батьками для ефективного розвитку креативності в підлітків.

Індивідуалізація та врахування індивідуальних інтересів є основним елементом в ефективному розвитку творчості у підлітків. Цей підхід передбачає налаштування освітнього процесу на унікальні особливості та потреби кожного учня і включає такі аспекти:

Ідентифікація індивідуальних інтересів:

Аналіз вподобань та зацікавлень: педагоги та батьки повинні активно взаємодіяти з підлітками, проводячи анкетування, бесіди або інші методи для збору інформації про те, що спонукає кожного учня.

Спостереження за виявленими схильностями: важливо зауважувати, які види діяльності або теми особливо привертають увагу підлітка, адже це може служити ключем до розкриття його творчого потенціалу.

Створення умов для вибору:

Доступність різноманітних завдань: забезпечення можливості вибору серед різних тем дослідження, творчих завдань або проєктів. Це дозволяє підліткам обирати те, що їх дійсно цікавить.

Сприяння самовизначенню: важливо створювати ситуації, де учні можуть визначити свої власні цілі та завдання, розвиваючи навички самостійності.

Інтеграція інтересів у навчальний процес:

Використання індивідуальних тем: педагоги можуть інтегрувати індивідуальні інтереси у навчальний план, дозволяючи учням досліджувати певні теми у рамках різних предметів.

Творчі завдання, що відповідають інтересам: створення творчих завдань, які відображають індивідуальні інтереси, сприяє більш високому рівню зацікавленості та активності підлітка у навчанні.

Індивідуалізація та визначення інтересів стають фундаментом для вдалого стимулювання творчості. Кожен підліток – унікальна особистість, і саме через урахування його індивідуальних інтересів можна досягти максимального розвитку та розкриття його творчого потенціалу.

Розвиток творчого мислення в підлітків – це необхідний етап розвитку їхнього креативного потенціалу. Цей процес вимагає систематичного та уважного підходу з боку педагогів та батьків. Важливо створювати стимулююче середовище, де учні мають можливість розвивати своє творче мислення. Педагоги та батьки відіграють роль наставників, які сприяють розкриттю та розвитку творчого потенціалу підлітків. Забезпечення дітей творчими завданнями є ключовим елементом. Такі завдання можуть включати рішення проблем, що вимагають нестандартного підходу та сприяють розвитку мислення. При цьому важливо стимулювати учнів експериментувати та шукати альтернативні шляхи вирішення завдань.

Досягнення розвитку творчого мислення також включає в себе роботу з асоціативним мисленням та генерацією ідей. Учні повинні вміти розглядати питання з різних ракурсів, використовуючи асоціації та несподівані зв'язки. Педагоги можуть сприяти цьому, використовуючи різноманітні техніки, які розвивають креативний потенціал.

Важливим елементом є також робота з креативними методами, такими як метод SCAMPER, який допомагає розширити границі мислення та розвивати креативний підхід до завдань. Учні повинні вчитися розглядати невизначеність як можливість для творчого виходу за межі стандартних шляхів розв'язання завдань.

Загалом, розвиток творчого мислення – це процес, що вимагає відкритості до нових ідей, підтримки в експериментах та визнання різноманітності можливих рішень. Педагоги та батьки мають підтримувати підлітків у цьому шляху, створюючи умови для вільного та креативного вираження їхнього мислення.

Сприяння самостійності підлітків у розвитку їхніх творчих здібностей – це комплексний процес, який вимагає вдумливого підходу. Цей етап спрямований на створення умов для того, щоб підлітки вчилися самостійно обирати та розв'язувати творчі завдання. Важливо враховувати, що сприяння самостійності означає надання можливостей для власного вибору завдань, експериментів та реалізації власних ідей. Це включає участь підлітків у визначенні того, що їх цікавить та які завдання вони хочуть виконувати. Педагоги та батьки можуть виявляти підтримку, створюючи умови для незалежного вибору та вираження власної ініціативи.

Цей підхід також передбачає надання необхідної підтримки, але в межах, які не перешкоджають розвитку самостійності. Вчителі та батьки можуть виступати в ролі фасилітаторів, допомагаючи підліткам вирішувати труднощі та надаючи конструктивний фідбек, але при цьому залишаючи простір для самовираження та власних вирішень.

Четвертий крок – групова робота та взаємодія. Розвиток креативності не обмежується індивідуальною роботою. Важливим є стимулювання групової творчості, обмін ідеями та взаємопідтримка серед учнів. Педагоги та батьки можуть створити умови для спільної творчої роботи, що сприятиме розвитку комунікаційних навичок та співпраці.

П'ятий крок – використання технологій. Сучасні технології є потужним інструментом для стимулювання креативності. Впровадження інноваційних технологій та інструментів дозволяє підліткам виражати свою творчість у новий спосіб. Важливо допомагати їм у освоєнні цих засобів та надавати можливість експериментувати.

Розвиток креативності в підлітків – це завдання, що вимагає терпіння, розуміння та систематичного підходу. Педагоги та батьки, які використовують ці методичні рекомендації, можуть сприяти не лише розвитку творчості, але і формуванню майбутніх лідерів, інноваторів та активних учасників сучасного суспільства.

У відповідності до поставлених завдань наукового дослідження та результатів комплексної діагностики, була розроблена ефективна система методів та форм, спрямована на досягнення двох головних цілей: стимулювання креативного потенціалу підлітків та зниження рівня тривожності, яка є негативним фактором у їхньому розвитку.

Було використано різноманітні методи, що забезпечують комплексний підхід до корекції та розвитку підлітків. Серед них: тренінг, інтерв'ювання, міні-лекції, рольові ігри та візуалізація, які сприяють активному взаємодії та поглибленню процесу самопізнання та творчого розвитку.

Ця структурована програма корекції та розвитку розрахована на 12-14 сесій, кожна тривалістю 1,5 години, які мають проводитись раз на тиждень або двічі на тиждень по 45 хвилин. Оптимальна кількість учасників становить 13-15 осіб і участь у програмі є добровільною. Основною метою програми є зниження високого рівня тривожності до такого рівня, який не має негативного впливу на розвиток особистості підлітка. Досягнення цієї мети передбачає виконання ряду завдань, включаючи в себе:

Виховання впевненості в собі: програма спрямована на підвищення рівня впевненості підлітків у власних здібностях та важливості їхнього внеску в навколишнє середовище.

Зняття емоційної напруги: особлива увага приділяється розробці навичок управління емоційною напругою, що сприяє покращенню психоемоційного стану учасників.

Допомога у знятті страхів: програма включає в себе ефективні техніки та вправи для подолання страхів та зниження рівня тривожності, щоб створити позитивні психологічні зміни у підлітків.

Програма націлена на розвиток засобів самопізнання, вироблення мотивації для міжособистісних відносин, підняття упевненості в власних силах та підвищення здатності ефективно реалізовувати себе у власній поведінці та взаємодії з іншими. Заняття будуть проводитися відповідно до принципів соціально-психологічного тренінгу у зручному для взаємодії і розташування місці. Продовження кожного заняття не перевищуватиме одного шкільного уроку. Участь у тренінгу буде відкритою для групи, яка складатиметься з 15 осіб і кожен учасник отримає можливість вільно висловлювати себе, бути відкритим та не боятися можливих помилок. Методологія роботи передбачає використання ігрових методів, групових дискусій, проєктивних прийомів «репетиції поведінки» та елементів психогімнастики. Корекційно-розвивальна робота включає три етапи, а наразі розглянемо приклади вправ для кожного з цих етапів.

Інтерактивні вправи:

I етап: Орієнтувальний

Заняття: «Розвиток здатності злагоджено працювати в групі, згуртування групи»

1. Малювання на тему «Моє ім'я»

Мета: Невербально виразити символічний зміст обраного імені.

Після того, як усі учасники назвали свої імена, їм пропонується подумати і намалювати малюнок «Моє ім'я», який символічно відобразить зміст обраного імені. Після виконання малюнків проводиться обговорення робіт.

II етап: Реконструктивний

Мета: Визначення емоційного стану та його передача невербальними засобами, подолання тривожності.

Заняття (спрямоване на зниження тривожності):

1. Вправа «Ризик»: Учасники розглядають ситуацію, де переможець отримує велику суму грошей, а переможений – нічого. Питання про можливість ризикнути для стовідсоткового виграшу або задовольнитися меншим стає об'єктом обговорення. Учасники висловлюють свої ризиковані починання та їхні наслідки.

Заняття: «Робота з «Я-образом» підлітка, визначення рівня самооцінки»

Це заняття призначене для індивідуального знайомства з молодшими школярами, рівень шкільної тривожності яких перевищує норму. Заняття передбачає завоювання довіри школяра, усунення скутості у спілкуванні та остраху говорити про себе. Індивідуальна бесіда служить для виявлення факторів, що сприяють підвищеній тривожності, та надання можливості учневі усвідомити їх. Бесіда також допомагає визначити людей (однокласники, батьки, вчителі), які викликають почуття тривоги, для подальшої роботи з учнями.

Заняття: «Розвиток комунікативних навичок»

Мета:

Засвоєння невербальних методів спілкування.

Подолання стандартних моделей щоденного спілкування.

Активне розкриття себе та подолання психологічних бар'єрів.

1. Етюд «Привітання» Учасники утворюють пари та розташовуються в двох колах: зовнішньому та внутрішньому. Після сигналу від ведучого, учасники обличчям один до одного вітаються, а потім роблять крок вліво, щоб повторити церемонію з новим партнером. Цей процес повторюється для внутрішнього кола. Учасникам запропоновано привітатися, використовуючи виключно невербальні засоби.

2. Вправа «Інтерв'ю в парах». Учасники мають за завдання отримати якнайбільше інформації один від одного протягом обмеженого часу. Ця стресова ситуація сприяє зняттю бар'єрів перед незнайомим співрозмовником і активізації спілкування. Результати обговорюються, а ситуації вибору партнерів для роботи вказують на різницю в підходах учасників до спілкування. Це служить основою для подальших обговорень та сприяє можливим змінам у поглядах окремих учасників.

3. Вправа «Ця чудова загадкова людина»

У мікрогрупах, що складаються приблизно з 2-3 пар учасників, кожен розповідає про свого партнера, дотримуючись завдання розкриття не лише фактів, але й своїх особистих вражень від особистості партнера. Це сприяє не

лише розширенню та поглибленню взаєморозуміння між учасниками, але й встановленню ефективних систем зворотних зв'язків, оскільки учасники отримують інформацію про те, як їх сприймає їхнє оточення. Після завершення вправи в мікрогрупах проводиться обмін враженнями: як самі учасники себе відчують під час розповіді про свого партнера в парі, що спонукає до роздумів після такої взаємодії і подібні аспекти. Це сприяє розвитку здатності до саморефлексії, збереженню уваги на власних почуттях та їхньому висловлюванні.

III етап: Креативний

Заняття націлене на розширення та розвиток креативного мислення, творчої мотивації та поведінки підлітків.

1. Вправа «Творче осяяння»

Ця вправа націлена на стимулювання творчого мислення підлітків та їхньої здатності до концентрації. Протягом двох хвилин, використовуючи задані 14 слів (список слів попередньо підбирається ведучим та може змінюватися залежно від цілей тренінгу), учасники повинні скласти авторську розповідь. Вони можуть використовувати слова зі списку в будь-якому порядку, а також доповнювати їх будь-якими іншими словами.

2. Вправа «Письменник»

Мета цієї вправи – розвивати мовлення, словниковий запас учасників, а також сприяти розвитку їхнього мислення та креативності. Під час вправи називаються три слова, наприклад, «стіл», «дерево», «будинок». Учасники повинні придумати якомога більше варіантів, в кожному з яких будуть використані всі три слова.

3. Вправа «Зав'яжи шнурок»

Мета цієї вправи полягає в розвитку креативності. Учасники мають дві хвилини, щоб знайти якнайбільше застосувань для взуттєвого шнурка і записати їх. Ця вправа може бути повторена з будь-яким іншим предметом, серед яких циркуль, зошит, зубна щітка, олівець чи дзеркало. Час для виконання та обговорення результатів складає 10 хвилин.

4. Вправа «Прочитай текст»

Учасники читають зв'язний текст із пропусками букв. Букви втрачаються по одній, потім по дві, і так далі. Чим винахідливіше підліток, тим довше він може читати цей текст, ігноруючи пропуски. Контекст допомагає зберегти зміст речення.

5. Вправа «Оповідання»

Учасникам пропонується створити розповідь, використовуючи назви кінофільмів. Це сприяє розвитку креативності та мислення. Вправа включає розширення лексичного діапазону, де учасники обирають людину, предмет або явище та називають 10, 20 чи більше прикметників для їх опису.

6. Вправа «Мрійте!»

Учасники малюють свою мрію на папері, називають її та обговорюють у парах і групах. Після цього етапу вправ проводиться рефлексія, де кожен учасник висловлює своє враження від групової роботи.

У ході створення програми з розвитку креативності для підлітків були використані різноманітні та ефективні методи та вправи, спрямовані на розвиток різних аспектів творчого мислення та творчої мотивації. Програма включає в себе етапи, спрямовані на орієнтацію, реконструкцію та креативний розвиток.

Це сприяє розвитку креативних та аналітичних навичок, підвищенню рівня самооцінки та розкриттю потенціалу учасників. Її успішність полягає у глибокому розумінні психологічних та педагогічних аспектів розвитку підлітків, що дозволяє програмі впливати на різні аспекти їхнього творчого потенціалу. Завдяки цій програмі молодь отримує необхідні інструменти для ефективного розвитку своєї креативності, що має велике значення для їхнього подальшого особистісного та професійного зростання.

Висновок до третього розділу

На основі отриманих результатів емпіричного дослідження визначені та проаналізовані форми і методи розвитку креативності в освітньому процесі.

З'ясовано, що розвиток креативності підлітків відбувається за використання різноманітних педагогічних методів та фор, серед яких стимулювання самостійності, інтерактивні методи навчання та розвиток критичного мислення, сприяють комплексному розвитку особистості підлітків в освітньому процесі. Залучення учнів до самостійного пошуку інформації, вирішення проблем та виконання творчих завдань позитивно впливає на їхню здатність приймати рішення та генерувати нові ідеї. Інтерактивні методи навчання, такі (групова робота та дискусії) стимулюють активну участь підлітків в освітньому процесі, сприяючи обміну ідеями та розвитку творчого

Розроблені методичні рекомендації включають різноманітні ефективні методи та вправи, спрямовані на розвиток різних аспектів творчого мислення та творчої мотивації. Це сприяє розвитку креативних та аналітичних навичок, підвищенню рівня самооцінки та розкриттю потенціалу підлітків.

ВИСНОВКИ

Вивчення теоретичних аспектів розвитку креативності особистості дозволяє констатувати той факт, що вона виступає не лише як психологічне, але і як педагогічне явище. Це обґрунтовується тим, що активність особистості та її результативність залежать від механізмів, що сприяють розвитку креативності. На сучасному етапі розвитку педагогіки креативність визнається як характеристика особистості, яка не лише передбачає здатність до творчості, але і представляє комплекс інших властивостей особистості. Розуміння креативності як властивості особистості розширюється за допомогою особистісного підходу, який розглядає цю характеристику як явище, що постійно розвивається.

Проведено аналіз особливостей розвитку креативності учнів-підлітків. Виявити основні фактори, що впливають на процес розвитку креативних здібностей у даній віковій групі. Отримані результати допомагають краще розуміти специфіку формування та розвитку креативності підлітків.

Проведено емпіричне дослідження стану розвиненості креативності підлітків. Застосовані методи дозволили отримати об'єктивні дані та визначити практичні аспекти розвитку креативності серед обраної групи об'єктів дослідження.

Розроблено методичні рекомендації щодо розвитку креативності підлітків. Результати дослідження стали основою для формулювання конкретних порад та рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня креативності учнів-підлітків у навчальному процесі.

У ході створення методичних рекомендацій щодо розвитку креативності підлітків були використані різноманітні та ефективні методи та вправи, спрямовані на розвиток різних аспектів творчого мислення та творчої мотивації. Це сприяє розвитку креативних та аналітичних навичок, підвищенню рівня самооцінки та розкриттю потенціалу учасників.

Загальний висновок з даної кваліфікаційної роботи полягає тому, що розвиток креативності учнів-підлітків є актуальним педагогічним завданням. Отримані результати та рекомендації можуть бути використані в практиці роботи вчителя, психолога та інших фахівців, що займаються формуванням та розвитком творчих здібностей учнів.

Завдання кваліфікаційної роботи виконано, мета дослідження досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія*. Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. С.14-41.
2. Башук Т.О. Стимулювання та розвиток креативності. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 1. С. 150-160.
3. Богдан Т.М. «Шляхи реалізації STEM освіти у роботі з дітьми 4-8 років». *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія педагогічна*. Вип. 27. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2021. С. 57-61.
4. Бондаренко Н.В. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія. *Science and society : Proceedings of the 13th International conference (July 19, 2019)*. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2019. Pp. 124–135.
5. Вегера Н. С. Інтегровані уроки в початковій школі. Харків: Ранок, 2018. 160 с.
6. Войтенко О.В. Розвиток творчих здібностей школярів на уроках літератури. *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр.* Харків : ХДПУ, 1997. С. 17–21.
7. Габеркорн І.І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання: 89 автореф. ...канд. педю наук: 13.00.04. Херсон, 2013. 20 с.
8. Грек О.М. Розвиток візуальної креативності підлітків засобами комп'ютерного тренінгу: дис...канд.. психол. наук. 19.00.07. Одеса, 2009. 249 с.
9. Гривінський Р. Як змінити країну за допомогою освіти? Юло Вооглайд: «Еліта – це цілісний стан особистості, яка присвячує життя служінню народові». *День*. 2018. 1–2 черв. (№ 95/96). С. 6–7.

10. Добровольська Н. В. Формування креативності майбутніх менеджерів невиробничої сфери засобами ділових ігор: дис... кандидата наук: 13.00.04. Вінниця, 2015. 213 с.
11. Дунаєва О. М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниц. держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2008. 269 с.
12. Дяченко М. Д. Творчість і креативність як педагогічні категорії: історичний аспект. *Науковий огляд*. 2016. № 5 (26). С. 1–11.
13. Енциклопедія освіти. 2021. URL: http://pmu.in.ua/news/encyclopedia_osvitu_peremozic_conkursu/ (дата звернення: 01.01.2024).
14. Євдокимов В. І. Ефективність навчання студентів: навчальний посібник. Харків : ХНПУ, 2004. 222 с.
15. Єфіменко С.М. Інтелектуально-творчий потенціал педагога: структура, зміст, шляхи діагностики та розвитку: [навчально-методичний посібник]. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 104с. URL: <http://koippo.kr.ua/category/drukovana-produktsiya/2021/page/3> (дата звернення: 02.01.2024)
16. Капканець Т.С. Проблема розвитку креативної інноваційної особистості учня. *Теорія і практика проектування авторських педагогічних систем : зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції 26-27 квітня 2017 року*. 2012. С. 408-412.
17. Клепацька А.О. Педагогічні умови попередження булінгу креативно обдарованих молодших школярів : кваліфікаційна магістр. р-та, заочної форми навчання, студентки VI курсу, 61 групи, спец. 013 «Початкова освіта» / наук. керівник: к. п. н, доцент М. В. Коновальчук / Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв, Кафедра дошкільної та початкової освіти. Чернігів, 2021. 95 с.
18. Костюк Л. М., Барнич О. В., Мамчич О. Б. Креативність та критичне мислення як елементи навичок технології «4К» на уроках української мови в

НУШ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Київ. 2022. Вип. 86. С. 113-118.

19. Креативність як соціально-психологічний феномен. *Навчально-інформаційний портал НУБіП України*. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=397169> (дата звернення: 02.01.2024)

20. Лавренчук Т. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. *Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : збірник наукових праць / за ред. доц. В.В. Павленко*. Житомир, 2018. С. 97-101.

21. Лисенко Л. Л. Концептуальні засади формування здатності до креативно-інноваційної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. *Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів : IV Міжнародна науково-практична конференція (23-24 травня 2018 року)*. Харків : НТУ «ХП», 2018. С. 269-272.

22. Лисенко Л. Л. Мотивація до навчання, як один із факторів впливу на формування здатності до креативно-інноваційної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. *Modern scientific researches No4 Vol. 2 May 2018*. Р. 79-87.

23. Лисенко Л. Л. Формування здатності до креативно-інноваційної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в позааудиторній роботі. *Vzdelávanie a spoločnosť IV. Medzinárodný nekonferenčný zborník. PREŠOV : Prešovská univerzita*, 2019. Р. 125-137.

24. Лящ О. П. Юнацький вік як фактор розвитку емоційного інтелекту. *Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць РДГУ*. 2016. Вип. 7. С. 135–139.

25. Макаренко Н.М. Освітнє середовище як передумова розвитку креативної особистості. *Теорія і практика проектування авторських педагогічних систем : зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції 26-27 квітня 2012 року*. 2012. С. 110-119.

26. Махлай О. Творчість і креативність: психологічна сутність та зміст понять. *Психологічні науки, № 3(8) 2017*. 139-152 с.

27. Міхалко Майкл. 21 спосіб мислити креативно. Пер. з англ. Тарас Бойко. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 400 с.
28. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / редкол. К.: МОН, 2016. 38 с. URL: <https://base.kristti.com.ua/?p=1129> (дата звернення: 02.01.2024)
29. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Київ: Кондор, 2015. 469 с.
30. Павленко В. В. Педагогічні умови для розвитку креативності учнів у сучасному педагогічному процесі. Проблеми освіти : збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України. Вінниця : НілонЛТД, 2018. Вип. 88 (частина 2). С. 138–148.
31. Павленко В.В. Метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення» як засіб розвитку креативного мислення у школярів. Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць: у 3 част. / за заг. редакцією В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Завязун. Житомир: Полісся, 2016. Ч. 1. С. 73–78.
32. Павленко В.В. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика : збірник наукових праць* / за заг. редакцією проф. Вітвицької С.С., доц. Колесник Н.Є. Житомир : ФОП Левковець, 2017. У 2-х ч. Ч. I. С. 89–94.
33. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: [монографія]. Житомир, 2017. 158 с.
34. Паламарчук В. Ф. Педагогічні інновації : міфи та реалії. Директор школи, ліцею, гімназії. 2002. № 3. С. 36–40.
35. Пень Д.Н. Творча наснага на уроці. *Педагогіка*. 2018. № 4. С. 88–92.
36. Полякова І. В. Умови подолання бар'єрів розвитку креативності у процесі професійного навчання майбутніх учителів початкової школи. *Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика : матеріали наук.-*

практ. конф., м. Харків, 22 листопада 2012 р. / за ред. М. П. Васильєвої. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2012. С. 89–90.

37. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Полякова І. В., Харківська А. А. Технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів : монографія. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : Видавець О. А. Мірошніченко, 2019. 272 с.

38. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. Степанов. Київ: «Академвидав», 2006. 424 с.

39. Пугачов Д.Л. Психологічні особливості формування образу «Я» комп'ютерно-залежними молодшими підлітками: дис..канд. психолог. наук. 10.00.05 – соціальна психологія. Київ, 2020. 262 с.

40. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчо обдарованої особистості : наук.-метод. посібник. 2010. 442 с.

41. Скорик Т. В. Педагогічна майстерність та педагогічна творчість як показники професійної успішності вчителя. *Modern approaches of socio-economic development of regions: theory and practice : Monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole*, 2020. P. 249-257.

42. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / укл. О.Є. Антонова. [2-ге вид., доп. і перероб.]. Житомир: ФОП Левковець Н.М., 2018. 100 с.

43. Творчість і індивідуалізація особистості. *Матеріали XXXIX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»*: Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 39. 665 с.

44. Термінологічний словник. *Теоретико-методичні засади трансформації професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти*. Біла Церква : ТОВ Білоцерківдрук, 2022. 96 с.

45. Ткаченко Л. Креативність і творчість: сучасний контекст. *Наука – Практиці*. № 9-10 (28-29) /09-10/2014. 122 с.

46. Устименко О.О. Особливості формування комунікативної культури підлітків. *Педагогіка. Методичні матеріали*. 2020. URL: <https://naurok.com.ua/osoblivosti-formuvannya-komunikativno-kulturipidlitkiv-148166.html> (дата звернення: 01.01.2024).
47. Флорида Р. *Homo creativus. Як новий клас завойовує світ*. Київ : Наш формат, 2018. 441 с.
48. Чепур О. Творча лінія розвитку в різних видах діяльності. *Психолог дошкілля*. 2016. №2 (79). С. 39.
49. Carmen Fischer, Charlotte P. Malycha and Ernestine Schafmann The Influence of Intrinsic Motivation and Synergistic Extrinsic Motivators on Creativity and Innovation *Front. Psychol.*, 2019 р. URL:<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.00137/full> #B30 (дата звернення: 02.01.2024)
50. The Future of Jobs. Employment, Skills and. Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. URL: http://www3.wefo-rum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.p (дата звернення: 02.01.2024)